

Guy Dupont

*Patronen van jongerencriminaliteit in een laatmiddeleeuwse grootstad (Brugge, 1385-1550)*<sup>1</sup>

[A stampa in *Tussen dader en slachtoffer. Jongeren en criminaliteit in historisch perspectief*, a cura di C. Lis e H. Soly, Brussels 2001, pp. 47-82 © VUB Brussels University Press, ISBN 90-5487-305-1 (per gentile concessione) - Distribuito in formato digitale da "Reti Medievali"]

## 1. Inleiding

Over jeugdcriminaliteit en de repressie ervan in de premoderne samenlevingen is weinig bekend. Dit is niet eenvoudig te wijten aan het gebrek aan belangstelling van (rechts)historici voor dit onderwerp. Over de rechtspositie van kinderen en jongeren op strafrechterlijk vlak werd immers al comparatief historisch onderzoek verricht.<sup>2</sup> Dit onderzoek was echter hoofdzakelijk op normatieve bronnen gebaseerd, waarbij de probleemstelling zich noodgedwongen beperkte tot de vraag naar de wettelijke bepalingen inzake de strafrechterlijke aansprakelijkheid en de berechting van kinderen en jongeren. De conclusies van dit onderzoek waren dan ook weinig spectaculair: de rechtsregels waren schaars en diffuus en lieten veel beslissingruimte over aan de rechter, wat ondanks uniforme basisprincipes divergenties tussen verschillende rechtssystemen en lokale verschillen binnen hetzelfde rechtssysteem mogelijk maakte.<sup>3</sup>

De evolutie van de rechtsprincipes inzake de bestraffing van jeugdcriminaliteit werd vooral beïnvloed door de opkomst van het staatsgezag, dat in toenemende mate de traditionele, controlerende en corrigerende rol van het gezinshoofd overnam, vooral waar het misdrijven tegen de 'openbare orde' of de autoriteit van de vorst betrof. De groeiende interventie van de staatsmacht, die zich manifesteerde door de monopolisering van de legitieme geweldsuitoefening en de strafuitvoering door de agenten van de staat, werd ook zichtbaar door de verschuiving van de bestraffing van delinquente jongeren van de private naar de publieke sfeer. Het juridisch instrumentarium waarvan de staat-in-vorming zich bediende, steunde in belangrijke mate op het Romeins recht. De receptie van het klassiek Romeins recht, dat zich ontwikkeld had in de schoot van een sterk centraal uitgebouwde staat, vervulde een sleutelrol in het laatmiddeleeuwse en vroeg-moderne staatsvormingsproces, omdat het coherente Romeins rechtssysteem een bijzonder geschikt instrument voor juridische unificatie en politieke centralisatie bleek. Voor de rechtspleging in strafzaken bood de aanwending van het *ius commune*, dat zich sinds de 12<sup>de</sup> eeuw in Italië ontwikkeld had als een 'gemeen recht', op basis van het romano-canoniek recht en aangevuld met elementen uit andere rechtsbronnen, het voordeel dat het over een uitgewerkt schema met geschreven en dus universeel toepasbare rechtsregels beschikte. Hiermee onderscheidde het zich van het lokaal gebonden en mondeling overgeleverde middeleeuwse gewoonterecht, dat slechts ten dele opgetekend was in keuren en privileges. Vanaf de late 15<sup>de</sup> eeuw werd het costumier recht, waarvan de strafrechtspraak in onze gewesten zich bediende, in toenemende mate geïnfiltreerd door dit geleerde recht (het *ius commune*), dat (in het Latijn) gedoceerd werd aan de universiteiten en vanaf de 16<sup>de</sup> eeuw via handboeken in de volkstaal ge vulgariseerd werd. Deze evolutie had ook zijn weerslag op de juridische politiek tegenover delinquente jongeren.

---

<sup>1</sup> Gebruikte afkortingen: ARA (Algemeen Rijksarchief Brussel), RAB (Rijksarchief Brugge), Rk. (fonds Rekenkamers), SAB (Stadsarchief Brugge). Met dank aan Marc Boone, Myriam Carlier, Jeroen Deploige, Catharina Lis en Hugo Soly voor het nalezen van een eerdere versie van deze tekst en de nuttige suggesties.

<sup>2</sup> De 'Société Jean Bodin pour l'histoire comparative des institutions' publiceerde een vijfdelige reeks *L'enfant* in verband met de rechtspositie van het kind en de jongere. Relevante literatuur met betrekking tot ons onderwerp is terug te vinden in de delen twee en vier: *Deuxième partie: Europe médiévale et moderne*, Brussel, 1976 (Recueils de la société Jean Bodin, nr. 36) en *Quatrième partie: La délinquance juvénile*, Brussel, 1977 (Recueils de la société Jean Bodin, nr. 38).

<sup>3</sup> Marian Cie lak, 'De la répression à la protection des mineurs. Histoire de la délinquance juvénile. Rapport de synthèse', in: *L'enfant. Quatrième partie: la délinquance juvénile*, pp. 396-404.

## 2. De juridische positie van kinderen en jongeren op strafrechterlijk vlak in de normatieve bronnen

Over de rechtspositie van jongeren in het wereldlijk strafrecht in het middeleeuwse Europa zijn weinig normatieve bronnen bewaard. In de gebieden waar de strafrechtspleging door het costumier recht geregeld werd, zoals de Nederlanden, werden de rechtsregels, zoals gezegd, mondeling overgeleverd en slechts ten dele opgetekend in keuren en privileges. In Italië, daarentegen, waar verschillende rechtsscholen, voortbouwend op de erfenis van het romano-canonieke recht, het *ius commune* ontwikkelden, verschenen al in de vroege 14<sup>de</sup> eeuw juridische traktaten over de wereldlijk strafrechtspleging. Het eerste traktaat over dat onderwerp dat geschreven werd in de Nederlanden, de *Corte instructie in materie criminele* van de Gentse jurist Filips Wielant (1441-1520), dateert pas uit 1510.<sup>4</sup> De auteur, die na zijn rechtenstudies aan de Leuvense universiteit een carrière aan de Raad van Vlaanderen en het Parlement van Mechelen had gemaakt, wilde met dit werk de Italiaanse rechtsleer, gebaseerd op het *ius commune* en geschreven in het Latijn, toegankelijk maken voor een niet-geleerd publiek. Hij deed dit onder de vorm van een bevattelijk handboek in het Nederlands, bedoeld voor de lokale strafrechters (de schepenen) en gerechtsofficieren, die meestal niet universitair opgeleid waren, maar hun vak in de praktijk leerden. Wielants traktaat mag daarom niet zomaar opgevat worden als een getrouwe weergave van de rechtsregels, die door de schepenbanken in de Nederlanden tijdens de 15<sup>de</sup> en vroege 16<sup>de</sup> eeuw toegepast werden. Het werk had immers een andere bedoeling: het diende als propaganda voor het 'superieure' geleerde recht, dat als richtsnoer voor de ontwikkeling van het costumier recht moest dienen.<sup>5</sup> Vanuit zijn eigen ervaring als jurist aan de centrale gerechtshoven in de Zuidelijke Nederlanden was Wielant overigens ook beter vertrouwd met het burgerlijk recht, waarvoor het Romeins recht de referentie bij uitstek was, dan met het strafrecht, dat bijna uitsluitend aan de lokale schepenbanken was voorbehouden.

Bij Wielant vinden we dan ook enkel de klassieke rechtsregels in verband met de strafrechterlijke aansprakelijkheid van kinderen terug. Om te beginnen, dat "*pupillen ende jonghe kinderen te excuserene ende niet te pugnierene zijn*" omdat ze "*nyet en weten wat zy doen daer de malicie noch niet inne en es.*"<sup>6</sup> Wielant verduidelijkt echter niet of deze straffeloosheid voor alle misdrijven geldt. Enkel bij de bespreking van doodslag, vermeldt hij dat jonge kinderen hiervoor niet gestraft kunnen worden, "*want in dootslach moet malicie zyn*"<sup>7</sup> Maar de rechtsgeleerde bepaalt niet welke kinderen hij als 'jong' beschouwt. Het is pas in de *Praxis rerum criminalium* (1554), het handboek over strafrecht van de Brugse jurist Joost de Damhouder (1507-1581), dat we de klassieke leeftijdsgrens van zeven jaar aantreffen.<sup>8</sup> Ook de strafrechterlijke meerderjarigheid wordt door Wielant niet besproken, wat logisch is, aangezien deze in de Nederlanden bepaald werd door het lokale gewoonterecht. Wielant noemt wel de (romano-canonieke) leeftijdsgrens van veertien jaar als de minimumleeftijd om een jongere aan de tortuur te onderwerpen. Volgens de rechtsgeleerde konden min-veertienjarigen enkel gezeseld worden.<sup>9</sup> In de eerste redactie van zijn traktaat (1510) voorzag hij echter een uitzonderingsclausule voor taaie jongens die hun kaken op elkaar hielden: "*Als zy niet te subtyl ende te malicieux en zyn, zodat zy de roeden niet en ontsien, zo mach men se*

<sup>4</sup> Filips Wielant, *Corte instructie in materie criminele*, Jos Monballyu (ed.), Brussel, 1995, (Filips Wielant Verzameld Werk, 1). Van dit juridisch traktaat zijn twee redacties bewaard: één van 1510 en een ander van 1515-16.

<sup>5</sup> Dat Wielants werk een "een ware *summa* van de laatmiddeleeuwse rechtspraktijk" zou zijn, zoals Marc Boone het stelt, moet dus enigszins genuanceerd worden. Vgl. Marc Boone, "*Want remitteren is princelijck*". Vorstelrijke genaderrecht en sociale realiteiten in de Bourgondische periode', in *Liber Amicorum Achiel de Vos*, Evergem, 1989, p. 53.

<sup>6</sup> Filips Wielant, *Corte instructie*, p. 183 (red. 1515-16, cap. 58/4).

<sup>7</sup> Filips Wielant, *Corte instructie*, p. 210 (red. 1515-16, cap. 85/1).

<sup>8</sup> Damhouder publiceerde in 1554 eerst de Latijnse editie van het handboek en later op het jaar nog een Franse bewerking. Een jaar later verscheen een Nederlandse uitgave. Joost de Damhouder, *Practycke ende handbouck in criminele zaeken, verchiert met zommeghe schoone figuren en beilde ter materie dienende*, Jozef Dauwe & Jos Monballyu (eds.), Roeselare, 1981, cap. 84; Egied I. Strubbe, 'Joos de Damhouder als criminalist', *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 38 (1970), pp. 25-27.

<sup>9</sup> Filips Wielant, *Corte instructie*, p. 70 (red. 1510, cap. 30/1), p. 168 (red. 1515-16, cap. 41/2).

*anders questioneren ter discretie van den juge". Deze clausule werd in de tweede redactie (1515-16) - geheel in overeenstemming met het Romeins recht - geschrapt. Wat behouden bleef, was de aanbeveling aan de rechter om bij de tortuur "medelyden ende compassie metten pacient [te hebben] ende rypelic zyn oude of jonckeyt [te aensien] ende wat hy verdraghen mach of niet".<sup>10</sup>*

Het feit dat de strafrechterlijke meerderjarigheidsleeftijd in de Nederlanden gewoonterechterlijk geregeld was, betekende dat ze in principe kon variëren van plaats tot plaats.<sup>11</sup> In de praktijk lag ze echter meestal op vijftien jaar voor jongens en op elf of vijftien jaar voor meisjes.<sup>12</sup> Dit hield in dat kinderen tot die leeftijd niet juridisch vervolgd konden worden of niet rechtsgeldig als getuige konden optreden in een rechtszaak. Strafrechterlijke minderjarigheid impliceerde nochtans niet noodzakelijk straffeloosheid. Ten eerste lieten sommige stadskeuren het oordeel over de toerekenbaarheid van een minderjarige voor elk afzonderlijk geval over aan de vrije beslissing van de schepenvank. Bovendien kon de rechtsvordering gegrond tegen een strafrechterlijke minderjarige weliswaar worden afgewezen, maar de vader van de minderjarige dader kon worden verplicht de toegebrachte schade aan het slachtoffer te vergoeden.<sup>13</sup> De vader had bovendien het recht (en de plicht) om zijn kind zelf te straffen, waarbij als enige beperking werd gesteld, dat lichaamsstraffen geen risico op verminking met zich mee mochten brengen. Dat 'een goede vader de roede niet spaart', was een adagium dat op een brede maatschappelijke consensus steunde. Het werd volmondig beaamd in de laatmiddeleeuwse moralistische literatuur, die zich hiervoor beriep op de Bijbel en de geschriften van de kerkvaders.<sup>14</sup> Het recht en de plicht van de vader om zijn kinderen te 'corrigeren' was trouwens niet beperkt tot de strafrechterlijk minderjarige kinderen, maar gold ook over de meerderjarige kinderen die nog niet ontvoogd waren. Tot aan hun emancipatie bleven kinderen disciplinair onderworpen aan hun ouders (of voogden) en financieel afhankelijk van hen. Dit betekende onder meer dat de ouders (of voogden) moesten opdraaien voor de door hun kinderen opgelopen boetes.<sup>15</sup> De emancipatieleeftijd viel niet noodzakelijk samen met de burgerlijke meerderjarigheid, maar in de 15<sup>de</sup> eeuw was dat meestal wel het geval. De leeftijdsgrens lag dan op 25 jaar. Jongeren tussen 15 en 25 jaar, die strafrechterlijk meerderjarig maar burgerlijk minderjarig waren, konden in sommige gevallen van speciale rechtsbescherming genieten.<sup>16</sup>

---

<sup>10</sup> Filips Wielant, *Corte instructie*, p. 67 (red. 1510, cap. 26/2), p. 162 (red. 1515-16, cap. 37/1).

<sup>11</sup> Deze gewoonterechtsregels gingen terug op de Frankische wetten. De *lex salica* legde de strafrechterlijke meerderjarigheid op 12 jaar en de *lex ribuarica* op 15 jaar. Zie Beyerle en R. Buchner (ed.), 'Lex ribuarica', in: *MGH, LL, III, II*, 1954, kap. 81; A. Eckhardt (ed.), 'Lex salica', in: *MGH, LL, IV, II*, 1969, tit. 2, art. 5; T.J. Rivers (ed.), *The Laws of the Salian and Riparian Franks*, New York, 1986.

<sup>12</sup> Raoul C. van Caenegem, *Geschiedenis van het strafrecht in Vlaanderen van de XIe tot de XIVe eeuw*, Brussel, 1954, p. 50 (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, 19). In een Rijsels gewoonterechtboek uit de 13<sup>de</sup> eeuw werd de leeftijdsgrens op 15 jaar voor jongens gelegd en op 11 jaar voor meisjes (Raymond Monier (ed.), *Le Livre Roisin. Coutumier lillois de la fin du XIIIe siècle publié avec une introduction et un glossaire*, Rijsel, 1932, pp. 72-73 (§104-105). In Mons (Bergen) werden kinderen tot 14 of 15 jaar als *soubz aige* beschouwd (Paul Heupgen, 'Les enfants devant la juridiction répressive à Mons du XIVe au XVIIIe siècle', *Bulletin de la Commission royale des anciennes lois et ordonnances de Belgique*, 11 (1925), pp. 206). De *Très Ancienne Coutume de Bretagne* (14<sup>de</sup> eeuw) bepaalde dat een minderjarige dief van veertien jaar niet gehangen kon worden voor diefstal (Jean Yver, 'La suspension des actions en période de minorité en France et son effacement progressif (XIIIe-XVIe siècles)', in *L'enfant. Deuxième partie: Europe médiévale et moderne*, p. 209).

<sup>13</sup> Raoul C. van Caenegem, *Strafrecht*, p. 50.

<sup>14</sup> Pablo Fernandez, *Laat-middeleeuwse attitudes ten opzichte van kind en jongere in de Nederlanden*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, Rijksuniversiteit Gent, 1982, pp. 207-211. De auteur citeert fragmenten uit onder meer *Dit sijn die X plaghen ende die X ghebode*, het *Bouc van Seden* en de *Rhetoricale wercken* van Anthonis de Roovere, waarin een harde discipline aanbevolen wordt.

<sup>15</sup> Pablo Fernandez, *Laat-middeleeuwse attitudes ten opzichte van kind en jongere*, pp. 228-229.

<sup>16</sup> Zoals in de stad Rijsel, waar ze niet opgesloten konden worden voor het *stedelijk* aandeel in de verschuldigde boete. Raoul C. van Caenegem, *Strafrecht*, p. 51.

3. Het onderzoek van de middeleeuwse jongerencriminaliteit: een stand van zaken  
De basisprincipes van de laatmiddeleeuwse strafrechtspleging inzake jeugdcriminaliteit zijn dus gekend, maar hoe de lokale rechtsregels in de praktijk werden toegepast en hoe ze evolueerden, werd nog nauwelijks onderzocht. De weinige auteurs die de criminaliteit in de steden van de laatmiddeleeuwse Nederlanden bestudeerden, besteedden enkel in de marge van hun onderzoek wat aandacht aan de jeugdcriminaliteit.<sup>17</sup> Ze gebruikten hiervoor praktijkbronnen zoals vonnisregisters en baljuwsrekeningen, maar boorden de mogelijkheden die deze bronnen bieden, maar in beperkte mate aan. Veelal gingen ze louter casuïstisch te werk, zonder zich al te veel om de representativiteit van hun gegevens te bekommeren. Een meer methodische, kwantitatieve analyse van de repressie was volgens hen overigens niet mogelijk omdat de zwijgzaamheid van de bronnen dit zou verhinderen. Jongeren onder de vijftien jaar werden in principe niet strafrechterlijk vervolgd en dus ook niet geregistreerd. Van jongeren boven de vijftien jaar werd dan weer zelden de leeftijd vermeld en als dit toch gebeurde, dan was het verdacht: jong uitzien de daders zouden - als ze hun leeftijd al kenden - bewust een lagere leeftijd opgeven om te ontsnappen aan bestraffing of tenminste strafvermindering te bekomen.<sup>18</sup>

De enige methodisch onderbouwde studie over de laatmiddeleeuwse jongerencriminaliteit is gebaseerd op Frans bronnenmateriaal, namelijk de duizenden genadebrieven of 'remissiebrieven' van de Franse koning Karel VI (1380-1422).<sup>19</sup> In de remissiebrief werden alle elementen uit het verzoekschrift van de dader overgenomen, met inbegrip van de leeftijd van de dader. Deze werd echter maar in een minderheid van de gevallen vermeld.<sup>20</sup> Aangezien de jonge leeftijd van de dader als een verzachtende omstandigheid gold, had de aanvrager van een remissiebrief er alle belang bij om een zo laag mogelijke - maar niettemin geloofwaardige - leeftijd te vermelden.<sup>21</sup> Het voornaamste bezwaar tegen het gebruik van remissiebrieven als bronnen voor de jeugdcriminaliteit is echter dat de aanvragers van een remissiebrief geen representatief staal van

---

<sup>17</sup> Fernand Vanhemelryck, *De criminaliteit in de ammanie van Brussel van de late Middeleeuwen tot het einde van het Ancien Régime*, Brussel, 1981 (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, jg. 43, nr. 97), pp. 317-323; J. E. A. Boomgaard, *Misdaad en straf in Amsterdam. Een onderzoek naar de strafrechtspleging van de Amsterdamse schepenbank 1490-1552*, Amsterdam, 1992, pp. 219-220.

<sup>18</sup> Fernand Vanhemelryck, *De criminaliteit in de ammanie van Brussel*, pp. 317-318.

<sup>19</sup> Claude Gauvard, *'De grace especial'. Crime, état et société en France à la fin du Moyen Age*, Parijs, 1991, pp. 347-382 (Publications de la Sorbonne). Remissiebrieven waren akten, afgeleverd door de vorstelijke kanselarij op gezag van de vorst, die aan de dader van een misdrijf kwijtschelding verleenden van de straf die hem was opgelegd of dreigde opgelegd te worden door een rechtbank. Tijdens de regering van Karel VI werden zo'n 7500 remissiebrieven afgeleverd door de vorstelijke kanselarij. Het vorstelijke genaderecht werd echter niet alleen door de Franse koning uitgeoefend, maar ook door zijn machtige vazallen, zoals de hertogen van Bourgondië en Bretagne, in hun respectieve vorstendommen. In het graafschap Vlaanderen, dat in 1384 in handen kwam van de Bourgondische dynastie, oefenden de hertogen van Bourgondië het vorstelijk genaderecht uit. Hun remissiebrieven, alsook deze van hun Habsburgse opvolgers, worden bewaard in de archieven van de Rijselse rekenkamer en van de Raad van Vlaanderen te Gent. Vgl. Marc Boone, *'Want remitteren is princelijck'*, pp. 53-59; Robert Muchembled, *Violence et société. Comportements et mentalités populaires en Artois (1400-1660)*, onuitgegeven 'thèse de doctorat d'état', Parijs, Université de Paris I, 1985, dl. 1, pp. 121-130; Monique Pineau, 'Les lettres de rémission lilloises (fin du XVe, début du XIVe siècle). Une source pour l'étude de la criminalité et des mentalités?', *Revue du Nord*, 55 (1973), pp. 231-239.

<sup>20</sup> Gauvard maakt een onderscheid tussen 'l'âge chiffré' (vermeld in 25 % van de remissiebrieven) en 'l'âge qualifié' (vermeld in 36 % van deze documenten). Het kruisen van de gegevens met betrekking tot beide soorten leeftijdsvermeldingen laat toe om de relatie te onderzoeken tussen het gebruik van uitdrukkingen als '*enfant*', '*jeune enfant*', '*jeune*', '*jeune homme*', '*homme*' of '*vieux*' en de leeftijd van de betrokkenen. Aan de hand van deze methode kon Gauvard aantonen dat de uitdrukking '*jeune homme*' (jonge man) voor alle mannen in de leeftijdsklasse tot veertig jaar gebruikt werd, terwijl de uitdrukking '*jeune*' (jongere) als leeftijds kwalificatie gereserveerd bleef voor tieners en twintigers.

<sup>21</sup> De elementen in de remissiebrief, verleend door de vorstelijke kanselarij, werden op hun juistheid gecontroleerd door het centrale gerechtshof (in Frankrijk het Parlement van Parijs, in Vlaanderen de Raad van Vlaanderen), alvorens deze de remissiebrief bekrachtigde en rechtsgeldigheid verleende ('interineerde'). Dit gebeurde in een tegensprekelijk proces, in aanwezigheid van de partij van het slachtoffer. Wanneer de door de dader opgegeven leeftijd niet correspondeerde met de werkelijkheid, kon dit voor de tegenpartij in principe een argument zijn om zich te verzetten tegen het interineren. De dader kon dus niet al te flagrant liegen over zijn leeftijd.

de populatie delinquenten vormden. Het ging bijna uitsluitend om daders van criminele misdrijven, strafbaar met de doodstraf of lichaamsstraffen. Bepaalde delicten, waaronder vooral doodslag, waren oververtegenwoordigd in de remissiebrieven, terwijl andere delicten, zoals majesteitsschennis, sodomie of ketterij, niet voor remissie in aanmerking kwamen.<sup>22</sup> Het parcours tussen het plegen van een misdrijf en het bekomen van een remissiebrief lag bovendien bezaaid met hindernissen van sociale, financiële en psychologische aard, die niet door alle daders konden genomen worden.<sup>23</sup> Ten slotte zijn remissiebrieven niet bruikbaar om de evolutie van de repressie te meten. Aangezien remissie een vorstelijk prerogatief bij uitstek was, weerspiegelde de frequentie waarmee remissiebrieven afgeleverd werden veeleer de wisselende sterkte van de vorstelijke macht dan de intensiteit van de activiteiten van het repressie-apparaat.<sup>24</sup>

Hoewel het onderzoek op basis van de Franse remissiebrieven in principe kan worden overgedaan voor Vlaanderen op basis van de remissiebrieven van de Bourgondische hertog, zou dit een weinig zinvolle onderneming zijn, gezien het resultaat een té sterk gefilterd en daardoor moeilijk te interpreteren beeld van de repressie van de jeugdcriminaliteit zou opleveren. Het is daarom nuttiger om de archieven van de repressie zelf te gebruiken om de activiteiten van strafrechtbanken en het optreden van gerechtsofficieren te onderzoeken. De schepenregisters en de gerechtsrekeningen kampen echter met de hierboven aangehaalde handicaps. De niet-registratie van strafrechterlijk minderjarigen, het eerste probleem, is inderdaad moeilijk oplosbaar. Het tweede probleem, namelijk het afwezig of onbetrouw zijn van de vermelde leeftijden van strafrechterlijk meerderjarige jongeren, is daarentegen wél oplosbaar door gebruik te maken van een 'objectieve' methode om de leeftijd van de betrokkenen of tenminste de leeftijdsklasse waartoe ze behoren, te bepalen.

#### 4. Een methode voor kwantitatief onderzoek: voornaamsvormen als leeftijdsindicator

De gebruikte methode, die we elders voorgesteld hebben en in het kader van deze bijdrage maar kort zullen toelichten, is gebaseerd op de analyse van de gebruikte voornaamsvormen.<sup>25</sup> Het principe van deze methode is dat de keuze voor een bepaalde naamsvariant als indicator kan dienen voor het bepalen van de leeftijdsklasse van de betrokkene. Bij de studie van een aantal juridische praktijkbronnen, waarin we onder meer de 'criminele carrières' van recidivisten volgden, kwamen we tot de vaststelling dat voornamen, zoals ze in ambtelijke documenten genoteerd werden, allesbehalve gefixeerd waren, maar integendeel mee evolueerden met de leeftijd van de betrokkene. Een jongen die 'Tuenkin' heette, kon enkele jaren later opnieuw opduiken als 'Tuene' of 'Tonin', om ten slotte, als volwassene, tot 'Anthuenis' of 'Anthonis' omgedoopt te worden. Deze vaststelling leidde tot de hypothese dat verkleinvormen (zoals Teunkin), andere

---

<sup>22</sup> De meerderheid van de supplianten die een genadebrief bekomen, hebben zich schuldig gemaakt aan doodslag. Minder frequent zijn de genadebrieven voor diefstal, politieke misdrijven, vredebreuk of seksuele misdrijven (Claude Gauvard, *De grace especial*, p. 242).

<sup>23</sup> Niet elke dader liet een verzoekschrift indienen bij de vorstelijke kanselarij, omdat het een kostelijke en tijdrovende aangelegenheid was. Wie het wel deed, kon een genadebrief enkel bekomen op voorwaarde dat hij vrede gesloten hadden met de partij (familie) van het slachtoffer, wat de betaling van een schadevergoeding impliceerde. Eenmaal de genadebrief afgeleverd was door de vorstelijke kanselarij, moest hij nog geïnterineerd worden in een tegensprekelijk proces voor het centrale gerechtshof.

<sup>24</sup> Zo was de frequentie waarmee de remissiebrieven van de Franse koning afgeleverd werden tijdens de 14<sup>de</sup> en 15<sup>de</sup> eeuw het grootst in de periode 1360-1420, met een piek in de jaren 1380 en 1390, en steeg opnieuw in de periode 1480-1500. (Vgl. Claude Gauvard, *De grace especial*, p. 65). In de Habsburgse Nederlanden piekte de remissiepraktijk onder Karel V en vooral tijdens de jaren 1520. (vgl. Robert Muchembled, *La violence au village. Sociabilité et comportements populaires en Artois du XVe au XVIIe siècle*, Turnhout, 1989, pp. 19-20). Voor de Bourgondische Nederlanden (tot 1515) is nog geen langetermijnonderzoek op basis van remissiebrieven gevoerd.

<sup>25</sup> Zie Guy Dupont, 'Mesurer la délinquance juvénile et la répression au Moyen Age : présentation d'une méthode basée sur l'anthroponymie et appliquée sur des sources flamandes', in *Handelingen van het colloquium "Misdrijf, straf en verzoening. Middeleeuwen en vroegmoderne tijden" te Brussel op 9 december 2000*, 2001 (Standen en Landen, speciale reeks).

afgeleide vormen (meestal met suffix -in, zoals Tonin) of verkorte vormen (zoals Teune) als indicator voor jonge leeftijd konden gebruikt worden.<sup>26</sup>

Om deze hypothese te kunnen toetsen, hadden we bronnen nodig die een groot aantal namen met de bijhorende leeftijdsgegevens bevatten. Dit is niet evident voor een periode waarin parochieregisters ontbraken en volkstellingen nog niet georganiseerd werden, althans niet in Vlaanderen.<sup>27</sup> We gingen daarom op zoek naar administratieve en juridische bronnen, waarvan de gegevens, onderling gecombineerd, toelieten om het mogelijk verband tussen voornaamsvorming en leeftijd te onderzoeken. Uiteindelijk selecteerden we drie types bronnen met betrekking tot de stad Brugge in de periode van de 14<sup>de</sup> tot de 16<sup>de</sup> eeuw. De inschrijvingsregisters van enkele ambachten vormden onze eerste bron. In de registers van het boogmakersambacht en het kuipersambacht (1375-1550) analyseerden we de namenlijsten van de ingeschreven leerjongens, gezellen en meesters, die allen een bepaalde, statutair vastgelegde minimumleeftijd moesten bereikt hebben.<sup>28</sup> De tweede bron waren de registers van de 'doorgaande waarheid' (een jaarlijks gehouden rechtszitting die fungeerde als betichtingsprocedure) op de kerkelijke enclave van het Oostproosse te Brugge. In deze registers, die partieel bewaard zijn voor de periode 1474-1517, werden de namen en leeftijden van de aanwezigen genoteerd. Deze gegevens werden systematisch vergeleken om de relatie tussen voornaamsvormen en leeftijd te onderzoeken. Een derde en laatste type bronnen die we hiervoor konden gebruiken, waren ten slotte de juridische praktijkbronnen zelf, meer bepaald de rekeningen van de vorstelijke baljuws. In deze rekeningen noteerde de baljuw - de ambtenaar met juridische en administratieve bevoegdheden die de vorst vertegenwoordigde op lokaal vlak - alle gerechtelijke uitgaven (vooral voor terechtstellingen) en inkomsten (uit onder meer boeten en 'composities'). Composities waren financiële schikkingen tussen de betichte en de baljuw, die van ambtswege de vervolging instelde bij strafzaken. Door het afsluiten van een compositie werd de vervolging gestaakt en zo een proces vermeden. Compositie door de baljuws was in de 15<sup>de</sup> eeuw een wijd verspreide - en wettelijke - praktijk, die zowel de jurisdictie van de schepenbanken als het vorstelijk genaderecht beconcurrerde.<sup>29</sup> De compositiepraktijk van de vorstelijke baljuws is voor de studie van de jeugdcriminaliteit en de repressie ervan erg belangrijk, omdat het afsluiten van een compositie regelmatig gemotiveerd werd door te verwijzen naar de jonge leeftijd van de (mannelijke) dader. De opeenvolgende baljuws van de stad Brugge - die de titel van schout droegen om hen te onderscheiden van hun collega's, de baljuws van de kasselrij van Brugge - sloten in de periode van 1385 tot 1550, volgens hun rekeningen althans, 5720 composities af, waarvan 5186 (91 %) met mannen en 534 (9 %) met vrouwen.<sup>30</sup> Van de mannelijke delinquenten die een compositiesom betaalden, werden er 944 (18 %) 'knaap', 'jonge gezel', 'gezel' of 'jonge man' genoemd.

---

<sup>26</sup> Over de voornaamsvormen en -varianten in het graafschap Vlaanderen tijdens de Middeleeuwen, zie Wilfried Beele, *Studie van de Ieperse persoonsnamen uit de stads- en baljuwsrekeningen 1250-1400*, Handzame, 1975; Frans Debrabandere, *Studie van de persoonsnamen in de Kasselrij Kortrijk (1350-1400)*, Handzame, 1970 ; Idem, *Kortrijkse naamkunde (1200-1300)*, Leuven, 1980 (Anthroponymica, 22).

<sup>27</sup> In Italië, daarentegen, werden in de 15<sup>de</sup> eeuw wél al volkstellingen georganiseerd. Zie David Herlihy & Christiane Klapisch-Zuber, *Les Toscans et leurs familles. Une étude du catasto florentin de 1427*, Parijs, EHESS, 1978.

<sup>28</sup> Met dank aan Peter Stabel voor het ter beschikking stellen van zijn archiefbestanden.

<sup>29</sup> Het bood de baljuws de gelegenheid tot informele machtsuitoefening en corruptie, vooral wanneer ze hun ambt in pacht hielden. Om deze redenen werd de compositiepraktijk in toenemende mate aan de controle van de centrale instellingen onderworpen, om in de 16<sup>de</sup> eeuw nagenoeg volledig te verdwijnen. Vgl. Jan Van Rompaey, *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Bourgondische periode*, Brussel, 1967 (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, jg. 29, 62); Wim Blockmans, 'Corruptie, patronage, makelaardij en venaliteit als symptomen van een ontluikende staatsvorming in de Bourgondisch-Habsburgse Nederlanden', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 11 (1985), 3, pp. 231-247.

<sup>30</sup> ARA, *Rk.*, nrs. 13675-13689, 13769-13784. De cijfers hebben betrekking op de composities genoteerd onder de rubrieken 'Debat de mort de homme', 'Amendes de 60 lb.', 'Amendes de 11 lb. et demie', 'Amendes de 3 lb.', 'Amendes de forche', 'Amendes de desraisonable plaintes', 'Amendes de ceux qui se mesusent en mariaige', 'Amendes des maisons, chambres et estuves pourtraites la on a tenu ribauderie et maise compaignie' (=bordeeluitbating), 'Amendes de ceulx qui ont loué leurs maisons, chambres et estuves pour y tenir ribauderie et maise compaignie'

Door het kruisen van de leeftijdsgegevens in deze bronnen (uitgedrukt in cijfers of in leeftijdscategorieën) met de voornaamsvormen kwamen we tot volgende vaststellingen. Bij mannen bleken diminutieven, afgeleide en verkorte vormen bijna uitsluitend voorbehouden voor mannen jonger dan 22 jaar. Van de jongste leeftijdsgroep van de leerjongens of *'josne valetons'*, die minimaal 15 jaar oud waren, had 49-56 % een voornaam in de diminutief en 15-18 % een verkorte of afgeleide voornaamsvorm. Samengeteld was ca. 70 % herkenbaar aan de 'jonge' voornaamsvorm. Bij de wat oudere groep van de nieuw ingeschreven ambachtsgezellen, die minimaal 19 jaar oud waren, was dit nog voor 45 % het geval. Deze daling werd veroorzaakt door de halvering van het aandeel diminutieven (25 %), terwijl het aandeel verkorte of afgeleide varianten gelijk gebleven of zelfs wat gestegen was (20 %). Van de nieuw ingeschreven ambachtsmeesters of gehuwde mannen met kinderen, die meestal late twintigers of ouder waren, droeg slechts een klein percentage (3-9 %) géén volle voornaamsvorm. Ook alle afgeleide of verkorte naamsvormen waren dus geruimd voor een 'volwassen' naamsvorm. Dit betekent dat we op basis van de voornaamsvormen drie leeftijdscategorieën konden onderscheiden: een jonge (diminutieven), een minder jonge (afgeleide of verkorte voornaamsvormen) en een nog oudere (volle naamsvormen).

Het leeftijdsprofiel van de *'compagnons'* of *'josnes compagnons'*, die regelmatig in de schoutrekeningen vermeld werden, was, met 18-24 % variante namen, ouder dan dat van de beginnende ambachtsgezellen maar jonger dan dat van de gevestigde meesters en gezinshoofden. Het kwam wellicht het beste overeen met dat van de jonge twintigers. Deze 'gezellen' waren echter niet noodzakelijk ongehuwd of kinderloos, want 12 % (24 op 201) van de mannelijke delinquenten met *'een vrouw en veel kleine kinderen ten laste'* werd als 'gezel' gekwalificeerd. De categorie gezellen was evenmin vereenzelvigen met de professionele groep van de ambachtsgezellen, want ook studenten die het statuut van geestelijke (*'clerc'*) hadden, werden 'gezel' genoemd.<sup>31</sup> Met het verzamelwoord 'gezellen' werd eigenlijk een bepaalde leeftijdsgroep bedoeld, die veeleer door biologische criteria, zoals de jonge leeftijd, het fysiek voorkomen en het 'jeugdige' gedrag, dan door sociale criteria, zoals het ontbreken van familiale en professionele verantwoordelijkheden, bepaald werd. In die zin is het wellicht juist om van een 'leeftijdsklasse' dan van een 'leeftijdsgroep' te spreken. Binnen deze leeftijdsklasse waren de 'jonge gezellen' gemiddeld effectief wat jonger dan de 'gezellen', zoals blijkt uit het grotere aandeel diminutieven in de eerstgenoemde categorie (18 tegenover 10 %), zonder dat er evenwel sprake is van duidelijk te onderscheiden subcategorieën.

Vrouwennamen bleken zich minder goed te lenen tot het gebruik als leeftijdsindicator. Vooreerst werd de jonge leeftijd van een vrouwelijke dader zelden als verzachtende omstandigheid ingeroepen om het afsluiten van een compositie te rechtvaardigen (maar in 6 % van de gevallen). Het kleine aantal gegevens in de gerechtsrekeningen - dat overigens aantoonde in welke mate de vergoelijking van 'jeugdig' gedrag sekse-selectief was - liet niet toe om de relatie tussen voornaamsvormen en leeftijd op dezelfde wijze te onderzoeken bij vrouwen als bij mannen. Op basis van de registers van de doorgaande waarheid kon we bovendien vaststellen dat de meerderheid van de jonge meisjes weliswaar een 'jonge' naamsvorm had, maar dat ze deze bij het ouder worden veel minder snel (of helemaal niet) inruilden voor een 'volwassen' voornaamsvorm. Uit het onderzoek werd vooral duidelijk dat er nog bijkomend onderzoek (op basis van andere bronnen) vereist is om de relatie tussen voornaamsvorming en leeftijd bij vrouwen nauwkeuriger te kunnen determineren. Om deze reden zullen we bij de verdere bespreking van de

---

(=bordeelverhuur), 'Diverses calaenges et aventures', 'Composicions touchant cas de criesme', 'Autres mises faites par le dit escoutete'.

<sup>31</sup> De Brugse schout riep de geestelijke status van de dader, die in principe immuniteit voor wereldlijke rechtsvervolging bood, weinig in als motivatie voor het afsluiten van een compositie. De baljuw van de stad en de kasselrij Kortrijk daarentegen, composeerde in de periode 1459-1495 met 454 *'clercs'* (op een totaal van 1864 composities), waarvan er 92 (20 %) *'compaignon'* werden genoemd. In totaal sloten 538 *'compaignons'* een compositie af (ARA, Rk., nrs. 13818-13821).

jongerencriminaliteit het aandeel van de vrouwelijke daders (dat in elk geval niet meer dan 9 % bedroeg, zoals we hoger opmerkten) buiten beschouwing laten.

Wanneer we ons dus beperken tot de mannelijke daders, biedt de methode van de voornaamsvormanalyse het grote voordeel dat ze toelaat op een objectieerbare wijze - dus zonder afhankelijk te zijn van expliciete leeftijdsaanduidingen in de bronnen - de patronen en tendenzen in (de repressie van) de jongerencriminaliteit te onderzoeken. Deze methode laat ons inderdaad toe om de betrokkenheid van jongeren (15-21-jarigen) bij de verschillende types misdrijven te meten en om na te gaan in welke mate de vervolging en de bestraffing van jonge daders eventueel afweek van het globale patroon. Het is daarentegen niet mogelijk om het precieze aandeel jongere daders te bepalen, aangezien niet alle jongeren een herkenbare 'jonge' voornaamsvorm droegen. We kunnen dit aandeel enkel uitdrukken in minimum-waarden. Als we in wat volgt spreken over het aandeel jonge daders, bedoelen we dus steeds deze minimumwaarden. Het is evenmin mogelijk om met enige zekerheid uitspraken te doen over (de evolutie van) de criminaliteitsgraad onder jongeren bij gebrek aan gegevens in verband met de leeftijdsopbouw van de bevolking. Voor het middeleeuwse Vlaanderen beschikken we immers niet over de bronnen die een reconstructie van de bevolkingsspiramide mogelijk maken. Bovendien waren demografische patronen in sterke mate plaats- en tijdsgebonden.<sup>32</sup>

## 5. Jongerencriminaliteit in het laatmiddeleeuwse Brugge in diachronisch perspectief (1385-1550)

Het optreden van wijzigingen in het aandeel jonge daders kan inderdaad zowel door een verjonging of veroudering van de bevolking als door veranderingen in het delinquent gedrag of het vervolgingsbeleid verklaard worden. Dit kan geïllustreerd worden aan de hand van figuur 1. Deze geeft de evolutie weer van het aandeel jonge daders dat aan de Brugse schout een geldboete of compositie betaalde of door hem terechtgesteld werd - waarbij we onder terechtstelling elke vorm van schandstraf, lichaamsstraf of doodstraf verstaan.<sup>33</sup> De opdeling tussen beboete en terechtgestelde daders is nodig omdat het leeftijdsprofiel van beide groepen erg verschillend was. Terwijl jongeren maar 13,3 % van de beboete of gecomponeerde daders uitmaakten (in de periode 1385-1550), was het aandeel jongeren onder de terechtgestelde daders (29,1 %) meer dan twee keer zo groot. We zullen verder aantonen dat dit het gevolg was van het feit dat jongeren frequenter vervolgd werden voor misdrijven die gewoonterechtelijk met terechtstelling bestraft werden, zoals diefstal, en dat ze ook vaker onvoldoende solvabel waren om de vervolging met een compositiesom te kunnen afkopen. Een tweede reden waarom we de geldstraffen en de terechtstellingen van elkaar gescheiden houden, is omdat de gegevens met betrekking tot de geïnde boete- en compositiesommen voor bepaalde periodes ontbreken.<sup>34</sup> Aangezien het aantal geldboeten en composities in de 14<sup>de</sup> en 15<sup>de</sup> eeuw veel hoger lag dan het aantal terechtstellingen

---

<sup>32</sup> Zo troffen de frequente mortaliteitscrisisen, die voor heftige bevolkingsschommelingen op korte termijn konden zorgen, soms een hele regio, maar vaker enkel sommige steden of dorpen. Zie Peter Stabel, *De kleine stad in Vlaanderen. Bevolkingsdynamiek en economische functies van de kleine en secundaire stedelijke centra in het Gentse kwartier (14de-16de eeuw)*, Brussel, 1995 (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, 156), pp. 82-83.

<sup>33</sup> Er werd rekening gehouden met alle geldboeten en composities vermeld onder de rubrieken opgesomd in noot 30. Terechtstellingen zijn enkel gedocumenteerd (onder de rubriek 'payé de justice') indien de schout hiervoor kosten had gemaakt (aan de beul, de ambachtslieden die het schavot of de galg bouwden, de wagenvoerders die het lijk vervoerden, enzovoort). Voor de uitvoering van sommige (meestal lichtere) schandstraffen rekende de schout geen kosten aan, zoals blijkt uit vergelijking van de schoutrekeningen met de Brugse schepenregisters waarin de vonnissen van de *civilyck* behandelde strafzaken opgetekend staan (SAB, reeks 157, *civiele sententien van de vierschaar*). Aangezien laatstgenoemde bronnen voor wat de late Middeleeuwen betreft enkel bewaard zijn voor de periodes 1491-92 en 1520-40, kwamen ze niet in aanmerking voor kwantitatief onderzoek op lange termijn. Ook de verbanningsstraffen die gepaard gingen zonder confiscatie van bezit en zonder bijkomende schand- of lichaamsstraffen, zijn niet in de schoutrekeningen maar enkel in het register met de *civiele sententien van de vierschaar* terug te vinden.

<sup>34</sup> Het gaat om de periodes 1484-1489 en 1496-1525, waarin het schoutambt verpacht werd en de schout geen detailrekening van zijn inkomsten indiende bij de Rekenkamer.



(in een verhouding van 9 op 1), zou het samenvoegen van beide reeksen gegevens voor deze periodes een vertekend beeld van het jongerenaandeel in de criminaliteit opleveren.

Hoewel de terechtgestelde daders gemiddeld veel jonger waren dan de beboete daders, vertoont de evolutie van het jongerenaandeel in beide groepen een parallel verloop: het steeg sterk in de periode 1390-1420 en daalde in de daaropvolgende periode 1420-1450 terug naar het oorspronkelijk niveau. In de tweede helft van de 15<sup>de</sup> eeuw stabiliseerde het jongerenaandeel zich, om in de 16<sup>de</sup> eeuw verder te dalen. Hoewel we, helaas, niet beschikken over de gegevens die een reconstructie van de bevolkingspiramide mogelijk maken, zijn er voldoende aanwijzingen dat de evolutie van het jongerenaandeel in de populatie delinquenten in grote mate de wijzigende leeftijdsopbouw van de bevolking weerspiegelde.

De sterke stijging van het aandeel jonge delinquenten in de periode 1390-1420 moet ongetwijfeld gezien worden als een effect van de demografische recuperatiebeweging na de crisisperiode van de late 14<sup>de</sup> eeuw, waarin de economische recessie en de frequente mortaliteitscrissen de geboortecijfers laag hielden.<sup>35</sup> De babyboom van de (naoorlogse) periode na 1385 zorgde er mede voor dat het aantal jongeren (15-21 jaar) op een generatie tijd verdrievoudigde. Ook de spectaculaire toename van de immigratie naar Brugge in de eerste decennia van de 15<sup>de</sup> eeuw moet bijgedragen hebben tot het aandikken van de jonge bevolkingslagen.<sup>36</sup> In de periode 1405-1425 was gemiddeld minstens 25 % van de beboete daders en 55 % van de terechtgestelde daders in Brugge jonger dan 22 jaar. In deze periode van economische hausse, waarin de kansen op sociale mobiliteit relatief groot waren en leerjongens gemakkelijker het meesterschap verwierven,<sup>37</sup> lagen de criminaliteitscijfers (het totale aantal vervolgingen per jaar) erg laag, het laagst van de hele 15<sup>de</sup> eeuw zelfs (zie figuur 2). Het relatief grote aandeel jongeren onder de vervolgte daders was dus veel minder een gevolg van frustraties bij jongeren, van sociale spanningen of generatieconflicten, dan van een toename van het aandeel jongeren in de bevolking. Overigens was er tijdens de expansiefase van de Brugse economie van 1385 tot 1450 een sterk negatieve correlatie (-0,81) tussen het aantal vervolgte en gecomponeerde misdrijven, enerzijds, en het aandeel jonge daders, anderzijds. De aandacht van het gerecht voor jongerencriminaliteit verminderde dus in periodes waarin de repressie opgevoerd werd, en omgekeerd. Dit gold echter niet voor de misdrijven die met terechtstelling bestraft werden. Tussen het aantal terechtstellingen, dat tot het midden van de 15<sup>de</sup> eeuw zeer constant bleef, en het aandeel jongeren onder de terechtgestelde daders was er in deze periode van economische welvaart geen enkele correlatie (+0,03).

Na 1420 liep het aandeel jonge daders stelselmatig terug, stagneerde vanaf 1450 en daalde verder in de 16<sup>de</sup> eeuw. Achter deze evolutie schuilen opnieuw veranderingen in de demografische patronen. In de loop van de 15<sup>de</sup> eeuw en de eerste helft van de 16<sup>de</sup> eeuw veroorzaakte de dalende mortaliteit een stijging van de levensverwachting en dus een veroudering van de bevolking in Vlaanderen, vooral in de grote steden.<sup>38</sup> In Brugge werd deze tendens nog versterkt door de

---

<sup>35</sup> Deze crisis werd op economisch vlak gekenmerkt door een stagnerende landbouwproductie en problemen in de luxetextielhandel, die nog verergerd werden door de burgeroorlog van 1379-1385. Op demografisch vlak wogen de mortaliteitscrissen, veroorzaakt door de opeenvolgende epidemiegolven en opstanden, zwaar door. De dip in het aandeel jonge delinquenten in 1390-95 suggereert dat het dieptepunt van de demografische crisis van de late 14<sup>de</sup> eeuw, waarin de geboortecijfers het laagst waren, een kleine generatie vroeger, dus rond 1375, lag.

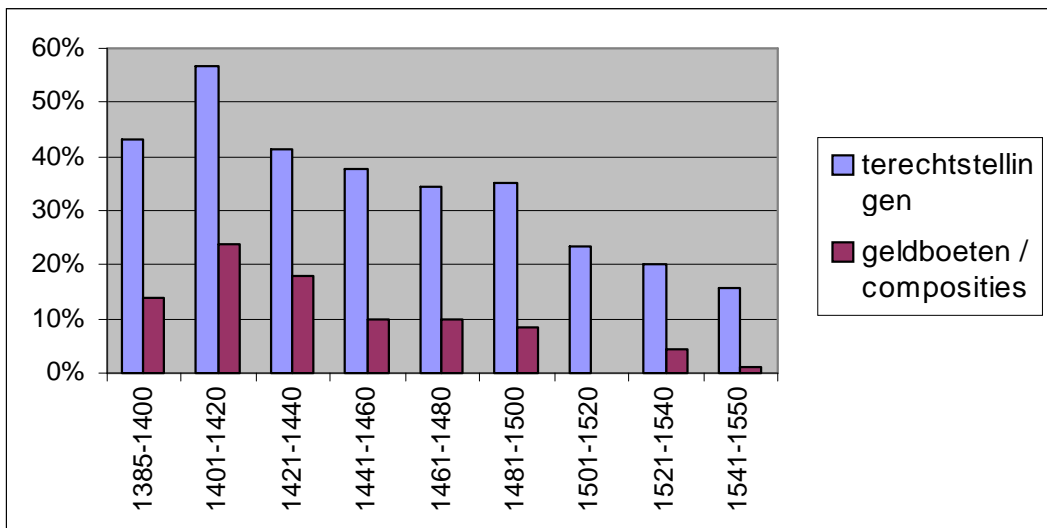
<sup>36</sup> Erik Thoen, 'Verhuizen naar Brugge in de late middeleeuwen. De rol van immigratie van de poorters in de aanpassing van de stad Brugge aan de wijzigende economische omstandigheden (14de-16de eeuw)', in Hugo Soly & René Vermeir (eds.), *Beleid en bestuur in de Oude Nederlanden : Liber Amicorum prof. dr. M. Baelde*, Gent, 1993, pp. 329-349.

<sup>37</sup> Dit kon bijvoorbeeld aangetoond worden voor de Brugse kuipers. Zie Peter Stabel, 'Apprentices and the City: Social and Economic Aspects of Apprenticeship in Medieval Flanders', in Howard B. Kaplan, Catharina Lis & Hugo Soly (eds.), *Apprenticeship*, Itaca, 2001.

<sup>38</sup> Erik Thoen, *Landbouweconomie en -bevolking in Vlaanderen gedurende de late Middeleeuwen en het begin van de Moderne Tijden (einde 13de - eerste helft 16de eeuw)*. *Testregio: de kasselrijen van Oudenaarde en Aalst*, Gent, 1988, pp. 98-99 (Belgisch centrum voor landelijke geschiedenis, 90); Yasmina Boudia, *Mortaliteit en pest in het*

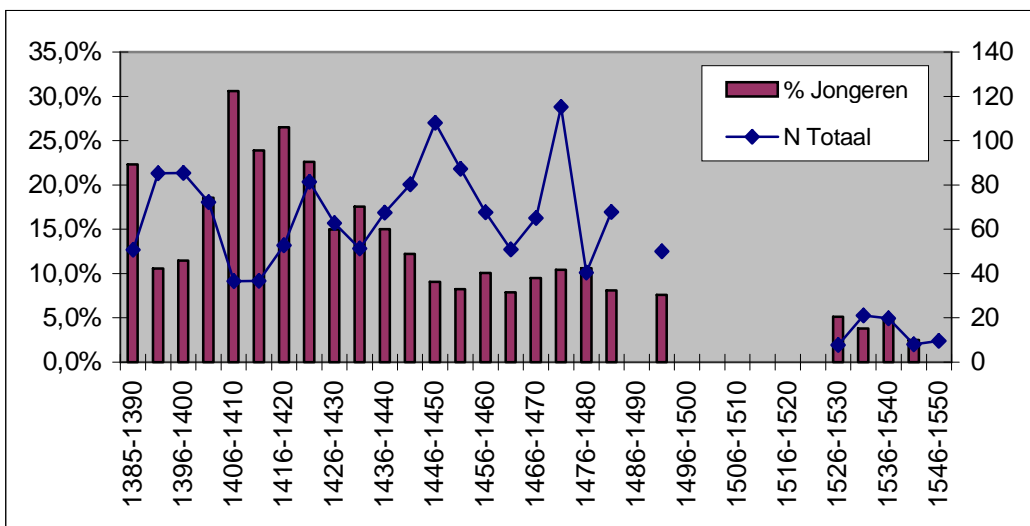
terugloop van de immigratie vanaf 1450 en de ontvolking van de stad vanaf 1480 als gevolg van de verslechterde handelspositie van Brugge.<sup>39</sup> In deze periode van economische recessie (1450-1510) was er een zeer zwakke positieve correlatie (+0,21) tussen het aantal daders dat een geldboete betaalde en het aandeel jongeren in deze groep. De correlatie tussen het aantal terechtstellingen en het aandeel jongeren onder de terechtgestelde daders was daarentegen heel wat sterker (+0,74).

FIGUUR 1: Evolutie van het minimumaandeel jongeren (op basis van de voornaamsvorm) onder de terechtgestelde en de beboete of gecomponeerde daders, berekend per twintigjarige periode (Brugge, 1385-1550)



Bronnen: Rekeningen van de schout van Brugge, 1385-1550 (ARA, Rk., nrs. 13675-13689 en 13769-13784)

FIGUUR 2: Evolutie van het aantal daders dat een boete of compositie betaalde (jaarlijkse gemiddelden over vijfjaarlijkse periodes, lijndiagram, rechter Y-as) en het minimumaandeel jongeren in deze groep (kolommendiagram, linker Y-as).

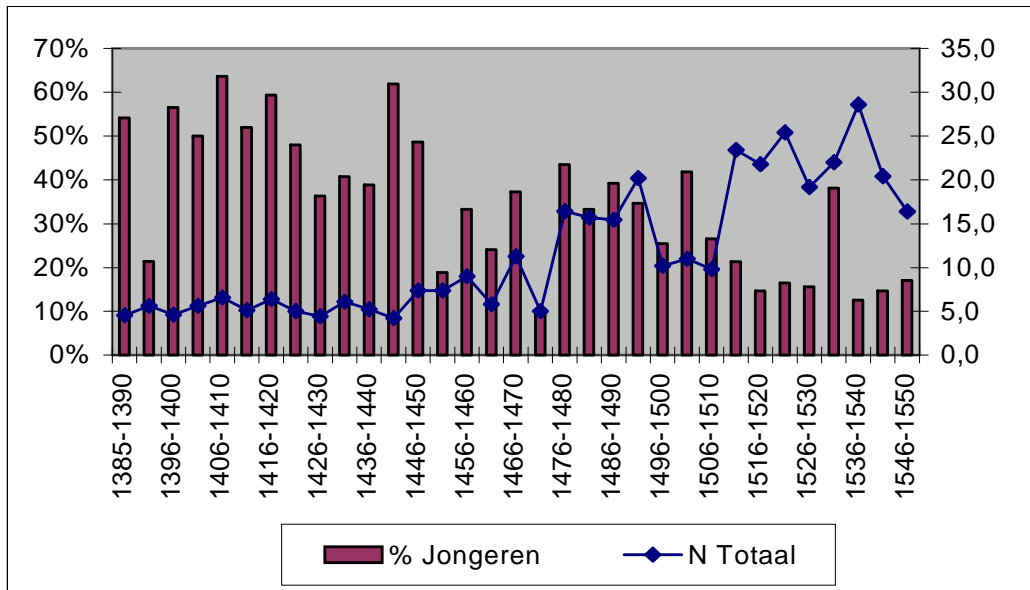


Bronnen: Rekeningen van de schout van Brugge, 1385-1550. De gegevens ontbreken voor de periodes 1486-1490 en 1496-1525.

kwartier van Gent. Testregio: de kasselrij Kortrijk, de Oudburg en de stad Gent (ca. 1350-1500), onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, 2000, pp. 68-70.

<sup>39</sup> Jan Dumolyn, 'Population et structures professionnelles à Bruges aux XIVe et XVe siècles', *Revue du Nord*, 81 (1999), 329, pp. 43-64 ; Raymond Van Uytven, 'Stages of economic decline: late medieval Bruges', in Erik Thoen & Jean-Marie Duvosquel (eds.), *Peasants & Townsmen in Medieval Europe. Studia in honorem Adriaan Verhulst*, Gent, 1995, pp. 259-269 (Belgisch centrum voor landelijke geschiedenis, 114); Erik Thoen, 'Verhuizen naar Brugge.

FIGUUR 3: Evolutie van het aantal terechtgestelde daders (jaarlijkse gemiddelden over vijfjaarlijkse periodes, lijndiagram, rechter Y-as) en het minimaandeel jongeren in deze groep (kolomendiagram, linker Y-as).



Bronnen: Rekeningen van de schout van Brugge, 1385-1550.

## 6. Typologie van de jongerencriminaliteit in een laatmiddeleeuwse grootstad (Brugge 1385-1550)

Gemeten aan het aantal vervolgte delicten, richtte de repressie van de criminaliteit in de late Middeleeuwen zich vooral tegen fysieke geweldpleging. Om paal en perk te stellen aan de private geweldsuitoefening - die voortaan illegitiem werd verklaard - en de vicieuze cirkel van vetevoering en wraakneming tussen vijandige clans te doorbreken, kwamen al in de tweede helft van de 12<sup>de</sup> eeuw, onder impuls van de sterke graaf Filips van de Elzas, de eerste Vlaamse stadskeuren tot stand. Deze keuren bevatten naast procedures om vredesbestanden op te leggen aan de strijdende partijen gedetailleerde lijsten met boetetarieven voor verschillende vormen van fysiek geweld. Het is op basis van deze keuren dat gedurende de daaropvolgende eeuwen geweldsdelicten strafrechterlijk vervolgd werden door de grafelijke baljuws en eventueel veroordeeld door de stedelijke schepenbanken of gecomponeerd door de baljuws zelf.

Dat het middeleeuwse repressie-apparaat zich op de geweldscriminaliteit concentreerde, blijkt duidelijk uit de rekeningen van de schout van de stad Brugge (1385-1550), waarin bijna twee geregistreerde misdrijven op drie tot het type geweldsdelicten behoorden (zie tabel 1). De mate waarin geweldsdelicten de laatmiddeleeuwse criminaliteitsstatistieken domineerden, varieerde echter volgens de leeftijdsklasse van de daders. Zo werden jongeren - en vooral de jongste leeftijdsgroep met een voornaam in de diminutief - minder vaak voor geweldsdelicten vervolgd dan volwassenen (55 tot 64 % van de jongeren tegenover 67 % van de volwassenen). De relatieve ondervertegenwoordiging van jonge daders kan trouwens ook voor de meeste andere types delicten vastgesteld worden. Vermogensdelicten vormden een duidelijke uitzondering: terwijl maar 9 % van de volwassen delinquenten vervolgd werd wegens een vermogensdelict, liep dit aandeel bij jonge delinquenten op tot meer dan het dubbele (18 tot 24 %, naargelang de leeftijdsgroep).

Geweld- en vermogensdelicten hadden samen een aandeel van ongeveer 80 % in de jongerencriminaliteit, waarbij we ongetwijfeld nog een groot aantal 'onbekende criminele delicten' mogen optellen (die 9 % van het totaal uitmaken). Als we ons in wat volgt zullen beperken tot de bespreking van deze twee grote types delicten en de andere types delicten om praktische redenen terzijde zullen laten, kunnen we er dus op vertrouwen dat we niet op marginale verschijnselen focussen maar wel degelijk op de kern zelf van de jongerencriminaliteit. We willen hierbij veeleer de grote lijnen en algemene tendenzen aangeven, dan een detailbespreking aan elk soort delict afzonderlijk te wijden.

TABEL 1. Frequentieverdeling van de diverse types delicten voor de verschillende leeftijdsklassen van mannelijke daders (op basis van de voornaamsvorm) (Brugge, 1385-1550)

Type delict	Voornaamsvormen mannelijke daders (%)				
	Dim (1)	Afg/Kort (2)	Vol (3)	Jongere n (1+2)	Totaal (1+2+3)
Gewelddelicten	55,1	63,5	66,5	58,6	64,7
Vermogensdelicten	24,4	17,6	9,1	21,5	11,1
Delicten tegen de autoriteiten	2,5	6,5	7,1	5,3	6,4
Seksuele delicten	3,8	1,7	6,5	2,9	6,1
Economische en fiscale delicten	0,7	0,8	5,2	0,7	4,7
Vagebondage, bedelarij	1,7	4,2	2,2	2,7	2,6
Delicten tegen de openbare orde	1,9	1,1	1,8	1,6	1,8
Banbreuk	1,9	2,0	0,6	2,0	0,8
Religieuze delicten	0,8	0,5	0,8	0,7	0,8
Onbekende overtredingen	0,6	0,5	1,3	0,5	1,2
Onbekende criminele delicten	9,1	5,1	3,1	7,5	3,9
Totaal (*) (N = aantal daders) (**)	102,5 (N = 886)	101,5 (N = 643)	104,3 (N = 7362)	102,0 (N = 1529)	104,1 (N = 9315)

Bronnen: Rekeningen van de schout van Brugge, 1385-1550 (ARA, *Rk.*, 13675-13689 en 13769-13784). Legende: Dim: Diminutieven; Afg/Kort: Afgeleide of verkorte voornaamsvormen; Vol: Volle voornaamsvormen. (\*) De percentages geven het aandeel daders per type delict weer. Aangezien sommige daders voor verschillende types delicten tegelijk aangeklaagd werden, is het aantal delicten hoger dan het aantal daders en is bijgevolg de som van de percentages meer dan 100. (\*\*) Daders waarvan de voornaam gekend is.

TABEL 2: Minimumaandeel jonge daders in de manncriminaliteit (op basis van de voornaamsvorm), verdeeld volgens type delict (Brugge, 1385-1550).

Type delict	Voornaamsvormen mannelijke daders (%)					Aantal Daders (*)
	Dim (1)	Afg/Kort (2)	Jonger en (1+2)	Vol (3)	Totaal (1+2+3)	
Gewelddelicten	8,1	6,8	14,9	85,1	100,0	6026
Vermogensdelicten	21,0	11,0	32,0	68,0	100,0	1036
Delicten tegen de autoriteiten	3,7	4,9	8,6	91,4	100,0	597
Seksuele delicten (**)	6,3	3,5	9,7	90,3	100,0	566
Economische en fiscale delicten	1,5	1,2	2,7	97,3	100,0	442
Landloperij of bedelarij	7,0	12,6	19,6	80,4	100,0	238
Delicten tegen de openbare orde	10,6	4,3	15,0	85,0	100,0	169
Banbreuk	22,4	17,1	39,5	61,5	100,0	78
Religieuze delicten	9,6	4,1	13,7	86,3	100,0	74
Inbreuken op stedelijke wetgeving	4,6	2,8	7,3	92,7	100,0	109
Onbekende delicten	22,8	9,3	32,0	68,0	100,0	359
Totaal (***)	9,3	6,8	16,2	83,8	100,0	9315

(\*) Aantal vervolgte daders. Van 99 van de 9315 daders (1,0 %) is geen voornaam gegeven. Deze daders werden niet meegeteld bij de berekening van de percentages; (\*\*) Andere dan seksueel geweld; (\*\*\*) Sommige daders werden voor verschillende types delicten tegelijk aangeklaagd, zodat het totale aantal vervolgte daders (9315) wat lager ligt (3,9 %) dan de som van het aantal delicten per type delict (9694).

### 6.1. Jongeren en diefstal

De indeling in types delicten, op basis van hedendaagse criteria, verbergt het bestaan van grote verschillen in jongerenparticipatie tussen verschillende soorten delicten die tot eenzelfde type kunnen gerekend worden. Als we bijvoorbeeld vermogensdelicten nemen, dan ging het bij jongeren in meer dan 90 % van de gevallen om diefstal of roof (zie tabel 3). Bij volwassen daders lag dit aandeel heel wat lager (68 %), omdat een belangrijk deel van de vermogensdelicten die deze leeftijdsgroep pleegde, te catalogeren is onder de juridische term 'valsheid' (valsheid in geschriften of waarmerken, bedrog, meineed, vervalsen van kansspelen, valsmunterij, enzovoort). Het is uiteraard logisch dat de daders van misdrijven zoals het namaken of vervalsen van munten, zegels of akten, waarvoor een gespecialiseerde technische kennis en veel praktische ervaring vereist was, veel minder vaak jongeren waren (7 %, zie tabel 4) dan de daders van diefstal of roof (37 %). Dit laatste cijfer - dat een minimumwaarde aangeeft en in realiteit dus hoger was - kan echter niet zomaar als een graadmeter voor de betrokkenheid van jongeren bij het plegen van diefstal beschouwd worden. Er moet immers ook rekening mee gehouden worden dat - door hun gebrek aan ervaring, planning en 'professionalisme' - de pakkansen van jonge dieven mogelijk hoger lagen dan deze van hun oudere en meer doorgewinterde collega's.<sup>40</sup> De vaststelling dat meer dan 60 % van de betrapte beurzensnijders die op drukke marktdagen de marktbezoekers van hun geldbuidel beroofden (of daartoe een poging ondernamen), jongeren waren (zie tabel 6), kan dus op verschillende manieren geïnterpreteerd worden. Enerzijds is het niet ondenkbaar dat beurzen snijden inderdaad een specialisme van jonge diefjes was, die hierin mogelijk behendiger waren dan volwassenen en ook makkelijker konden verdwijnen in de massa. Maar anderzijds was het risico om bij dergelijke gauwdiefstallen, die om snelle reflexen en een grote mate van spontaneïteit vroegen, gesnapt te worden, veel groter en vooral directer dan bij meer zorgvuldig geplande ondernemingen, zoals nachtelijke inbraken, overvallen op wegtransporten, diefstallen van vee en paarden of helingen van handelswaar uit schepen en stapelhuizen, die '*met liste ende subtylhey*t' uitgevoerd moesten worden. De daders van dit soort diefstallen waren dan ook minder vaak jongeren (22 %, zie tabel 6).

Een andere reden waarom de pakkansen van jongeren hoger konden liggen, was dat ze vaker diefstallen in groepsverband pleegden: 44 % van de daders met een 'jonge' voornaamsvorm was niet in zijn eentje op dievenpad gegaan, terwijl het bij de daders met een 'volwassen' voornaamsvorm maar om 33 % ging (zie tabel 5). Hoewel de dievenbendes meestal klein waren en niet meer dan twee of drie leden telden, steeg met het aantal medeplegers de kans dat één van hen betrapt werd en onder tortuur gedwongen werd de namen van de anderen te verklikken. En behalve dat ze meestal niet op de pijnbank terecht kwamen maar in de plaats daarvan 'met scherpe roeden op hun naakte lichaam gekastijd' werden, werden jonge dieven er niet minder vaak om gefolterd, integendeel. Als de Brugse schout kosten aanrekende voor het 'scherpverhoor' van een verdachte, ging het in 59 % van de gevallen om een jongere, wat er zou kunnen op wijzen dat de bekentenis van jongeren die schuldig waren bevonden aan diefstal, zelfs frequenter onder tortuur werd afgedwongen.<sup>41</sup> En de jonge 'patienten' van de beul werden niet bepaald zachtaardig

---

<sup>40</sup> Het is in de criminologie bekend dat de personen die gearresteerd worden, niet noodzakelijk representatief zijn voor de personen die crimineel gedrag begaan. De mogelijkheid bestaat dat de karakteristieken van de individuen die gearresteerd worden voor criminele daden, veeleer de kansen weerspiegelen om gearresteerd te worden dan de omstandigheden die leiden tot het begaan van delinquent gedrag. Vgl. Howard B. Kaplan, *Patterns of juvenile delinquency*, Beverly Hills (CA), 1984, p. 19 (Law and criminal justice series, 2).

<sup>41</sup> Het gaat om 20 van de 34 gedocumenteerde tortuursessies. Het werkelijke aantal tortuursessies moet veel hoger gelegen hebben, aangezien alle 295 verdachten die wegens diefstal veroordeeld werden tot de doodstraf, hun bekentenis onder tortuur moeten afgelegd hebben (om deze nadien 'zonder enige dwang' te herhalen). Hoewel de bronnenbasis dus vrij smal kan lijken om te stellen dat jonge verdachten inderdaad vaker dan volwassenen aan foltering

behandeld. Wanneer Hannekin en Marc le Mey, twee *'josne compaignons'*, die tevergeefs aan hun vervolging wegens diefstal trachtten te ontsnappen door hun status van geestelijke (*'clerc'*) in te roepen, onder handen genomen werden door de Brugse beul om hun bekentenissen af te dwingen, stelde de schout vast dat *'pour quelque paine qu'on leur peust faire, ilz ne volrent riens cognoistre'* [hoe men hen ook pijnigde, ze wilden niets bekennen].<sup>42</sup> Dat een goed gesprek - en ook wel wat psychologische druk - wonderen kon verrichten, bewijst dan weer het feit dat de verdachten, die opgesloten werden in de gevangenis, bij het volgende bezoek van de schout 'spontaan' tot bekentenissen overgingen en 'vrijwillig' instemden met de betaling van een fikse compositiesom in ruil voor hun vrijlating en het staken van de vervolging. De Brugse schepenen hadden het nochtans soms moeilijk met het folteren van jonge verdachten. Zo weigerden ze in 1405 toestemming te verlenen aan de schout om Claikin Valeresse, de zoon van een vermogend koopman, aan tortuur te onderwerpen om zijn vermeende medeplichtigheid bij de diefstal van 1800 goudstukken, die aan zijn vader toebehoorden, te onderzoeken. Hoewel de schout volhield dat koopmanszoon de beste relaties onderhouden had met de gevluchte vader, Claikins dienaar Perrin de Bellemanoir, replikeerden de schepenen dat de verdenkingen tegen de jongen niet zwaar genoeg doorwogen om in geweten te kunnen instemmen met tortuur (*'ladite loy respondi que nullement ne le souffriroient, ne leur conscience ne pouroit porter'*).<sup>43</sup>

TABEL 3. Frequentieverdeling van de diverse soorten vermogensdelicten per leeftijdsklasse van daders (Brugge, 1385-1550).

Soorten vermogensdelicten	Voornaamsvormen daders (%)				
	Dim (1)	Afg/Kort (2)	Vol (3)	Jongeren (1+2)	Totaal (1+2+3)
Roof	11,3	19,1	10,6	14,0	11,6
Diefstal	80,7	68,2	57,6	76,4	63,6
Vandalisme	3,3	2,7	3,7	3,1	3,5
Valse kansspelen	1,9	4,5	5,0	2,8	4,2
Valsmunterij	0,9	1,8	3,5	1,2	2,8
Bedrog, fraude	2,4	3,6	15,4	2,8	11,8
Brandstichting	1,4	1,8	1,1	1,6	1,4
Kopen van gestolen goed	0,0	1,8	6,1	0,6	4,3
Totaal (daders)	101,9 (N = 212)	103,6 (N = 110)	103,1 (N = 706)	102,5 (N = 322)	103,2 (N = 1036)

TABEL 4. Minimaal aandeel jongeren onder de (mannelijke) daders van de diverse soorten vermogensdelicten (Brugge, 1385-1550).

Soorten vermogensdelicten	Voornaamsvormen mannelijke daders (%)			Aantal daders (N)
	Dim (1)	Afg/Kort (2)	Jongeren (1+2)	
Roof	20,0	17,5	37,5	120
Diefstal	26,0	11,2	37,2	658
Vandalisme	19,4	8,3	27,8	36
Valse kansspelen	9,3	11,6	20,9	43
Valsmunterij	6,9	6,9	13,8	29
Bedrog, fraude	4,1	3,3	7,4	122
Trafiek van gestolen goed	0,0	3,0	3,0	33

onderworpen werden, kan de stelling ondersteund worden door de cijfers voor andere steden. Onderzoek van de baljuwsrekeningen van de kasselrij en de stad Kortrijk uit de periode 1459-1531 (ARA, *Rk.*, nrs. 13818-13821) wijst immers uit dat (opnieuw minimaal) 52 % (31 van de 60) van de 'patienten' die gefolterd werden op verdenking van diefstal, jongeren waren, terwijl deze laatsten maar 41 % (75 van de 183) van de vervolgte verdachten uitmaakten.

<sup>42</sup> ARA, *Rk.*, 13773, f° 94.

<sup>43</sup> ARA, *Rk.*, 13683, f° 30v.

TABEL 5: *Bendevorming bij diefstal en roof (Brugge, 1385-1550).*

Aantal medeplegers (*)	Jonge daders (1)		Volwassen daders (2)	
	N	%	N	%
Geen	160	55,6	319	67,0
Eén medepleger	57	19,8	57	12,0
Twee medeplegers	48	16,7	63	13,2
Drie of meer medeplegers	23	8,0	37	7,8
Totaal	288	100,0	476	100,0

(1) Voornamen in de diminutief of een andere afgeleide of verkorte vorm; (2) Voornamen in de volle vorm. (\*) Aantal medeplegers bij de diefstal(len) waarvoor de dader in kwestie gearresteerd is in Brugge.

TABEL 6: *Aard van de diefstal (Brugge, 1385-1550)*

Voorwerp van de diefstal	Jonge daders (1)		Volwassen daders (2)		Totaal (1+2) N (*)	Aandeel jongeren %
	N (*)	% (**)	N (*)	% (**)		
Geld (door beurzen te snijden)	32	36,4	20	12,4	52	61,5
Geld (diefstal op andere wijze)	20	22,7	32	19,9	52	38,5
Kledij, coupons stof	17	19,3	44	27,3	61	27,9
Huisraad, vaatwerk	12	13,6	45	28,0	57	21,1
Vee, paarden	7	8,0	24	14,9	31	22,6
Handelswaar, ambachtsmateriaal	7	8,0	36	22,4	43	16,3
Kerkdiefstal	6	6,8	23	14,3	29	20,7
Sierraden, zilverwerk	6	6,8	33	20,5	39	15,4
Andere	6	6,8	17	10,6	23	26,1
Totaal diefstallen	113	128,4	274	170,2	387	29,2
Totaal daders (**)	88		161		249	35,3

(1) Voornamen in de diminutief of een andere afgeleide of verkorte vorm; (2) Voornamen in de volle vorm.

(\*) Aantal daders dat bij ondervraging door het gerecht in Brugge bekend heeft in de loop van zijn leven minstens één diefstal van het genoemde voorwerp gepleegd te hebben. (\*\*) Percentage van het totale aantal daders van diefstal waarvan het voorwerp vermeld is in de bronnen. (\*\*\*) Aangezien veel dieven niet aan hun proefstuk toe waren, ligt het totale aantal bekende diefstallen hoger dan het totale aantal daders, vooral bij de volwassenen uiteraard. Er moet echter opgemerkt worden dat het voorwerp van de diefstal(len) maar in een minderheid van de gevallen genoteerd werd, namelijk voor 249 van de 653 (38%) daders.

Hoewel, enerzijds, een aantal factoren, die verbonden zijn met de typische omstandigheden waarin jongeren diefstal pleegden, de pakkansen van jonge dieven lijken verhoogd te hebben, zijn er, anderzijds, ook aanwijzingen dat jongeren juist minder snel vervolgd werden dan hun volwassen collega's. Of een diefstal al dan niet vervolgd werd, hing immers in grote mate af van de ruchtbaarheid die aan het misdrijf gegeven werd - als het misdrijf tenminste al ontdekt werd. Als het slachtoffer geen klacht indiende bij het gerecht en een private regeling met de dader trof én als de schout het misdrijf niet op een andere manier op het spoor kwam, bleef de vervolging uit. Het is dus mogelijk dat bijvoorbeeld kruimeldiefstallen door jongeren maar in beperkte mate aangegeven werden aan het gerecht. Uit de bekentenissen van geroutineerde dieven, die na een lange reeks diefstallen en (eventueel) lichtere veroordelingen uiteindelijk in Brugge gearresteerd, berecht en geëxecuteerd werden, blijkt immers dat de meesten van hen al op jonge leeftijd begonnen waren met het plegen van kleine huisdiefstallen bij hun ouders, familieleden of meesters of het bestellen van (schijnbaar) onoplettende toeschouwers bij spektakelvertoningen op de kruispunten van de stad. Wanneer deze gelegenheidsdieven al eens betrappt waren geworden, waren ze meestal niet meteen in de gevangenis beland. Meer dan eens had de gedupeerde eigenaar zich tevreden gesteld met de restitutie van het gestolen goed of de betaling van een schadevergoeding, zonder hiervoor het gerecht in te schakelen. Een kanunnik van Kamerijk, die merkte dat hij door zijn dienaar bestolen werd, gaf deze eenvoudig ontslag zonder er een zaak van te maken. Het gerecht kwam het diefstal dan ook pas ter ore toen de dief, die inmiddels naar Brugge vertrokken was, op een dinsdag in mei 1508 op heterdaad betrappt werd toen hij poogde iemand zijn geldbeurs afhandig te maken,

'*t mes daer toe bereed in de hand*'.<sup>44</sup> Een andere ontrouwe dienaar stal in dezelfde periode geld uit het dressoir van zijn meester in Verrebroek en vluchtte ermee weg. Hij werd echter achtervolgd en gaf een deel van het geld terug '*daermede hij zijnder veerden liep*'. Ook deze dief werd pas gearresteerd in Brugge, in 1511, nadat hij in een bordeel opnieuw wat geld van iemand gestolen had, niettegenstaande '*hij daerof den meesten deel den zelve persoon zijdert weder ghegheven heift*'.<sup>45</sup>

Leerjongens kregen van hun meesters tijdens hun leerperiode vaak niet veel meer dan kost en inwoon en hadden dus geld nodig om te kunnen uitgaan naar de taverne, de badstoof of het bordeel.<sup>46</sup> Dit waren immers de plaatsen bij uitstek waar het sociaal leven van de jongeren in de middeleeuwse stad zich afspeelde. Bijna 60 % van de diefstallen door jongeren draaiden dan ook om geld (zie tabel 6), wat bij volwassenen veel minder (voor 30 %) het geval was. Ook voor mooie kleren waren jongeren niet ongevoelig want als ze de kans hadden - en dat was bij krap 20 % van de diefstallen het geval - lieten jonge dieven een elegant, zijden wambuis of een lamswollen mantel niet liggen. Dat jongeren dit deden "*om een zekere luxedrang te bevredigen*", zoals Vanhemelryck beweert,<sup>47</sup> klinkt niet echt overtuigend. In een tijd waarin sociaal aanzien in toenemende mate veruiterlijkt werd via kledij, is het aannemelijker dat de diefstal van fraaie kleren in de eerste plaats als middel diende om status te verwerven. Andere dure en luxe voorwerpen (juwelen, zilverwerk, enzovoort) werden doorgaans naar de opkoper of lommerd gebracht en er geruild voor klinkende munt, maar gestolen kledingstukken werden vaker gehouden en zelfs verder verfraaid, door er bijvoorbeeld een paar voormouwen te laten aannaaien, die uit een stuk gestolen kerkgordijn geknipt waren - al hoefde de kleermaker dat niet te weten. Sommige dieven slaagden er zelfs in om al stelend een hele garderobe samen te stellen. Kledij en kwaliteitslaken waaruit goede kledij vervaardigd werd, dienden overigens niet alleen als doel maar soms ook als middel om diefstallen te plegen. Vier mannen, waarvan één zich 'Menskin' liet noemen, kwamen in 1411 vermomd als '*boins marchans*' [goede kooplieden] naar de lakenhalle in Brugge en kochten er laken van een handelaar, aan wie ze een vals adres opgaven van het hotel waar ze zagezegd logeerden en waar hij het geld kon ophalen.<sup>48</sup> De lakenkoopman vertrouwde het zaakje echter niet - misschien was hun vermomming dan toch niet overtuigend - en ging met zijn verhaal naar de schout, die het viertal liet oppakken.

Als diefstallen van geld, kleren en '*menues choses*' [kleine voorwerpen] door jongeren voor een groot deel kunnen verklaard worden als een uiting van hun ongeduldig verlangen naar financiële onafhankelijkheid en sociaal prestige, dan is deze verklaring niet langer bruikbaar voor de minderheid van de jonge dieven die, eenmaal ze de kunst van het stelen onder de knie hadden, zich aan het 'grotere werk' waagden en hun actieterrein verlegden van de marktplaatsen naar de wijnkelders, herbergen, pakhuizen en burgerwoningen in de stad, waar ze behalve geld en kledij ook sierraden (paternosters uit halfedelsteen, met zilver beslagen riemen of zilveren vaatwerk) en huisraad, linnengoed en koopwaar stalen, vaak met de hulp van één of twee wisselende kompanen. Sommigen sloten zich tijdelijk aan bij kleine dievenbendes, die in de ene stad verkochten wat ze in de andere stad gestolen hadden en op die wijze een gebied doorkruisten dat zich uitstreckte tot ver buiten de Nederlanden. Onderweg voorzagen ze in hun geldnood door reizigers uit te schudden, vee of paarden uit de weiden te stelen, de meesters bij wie ze kortstondig in dienst gingen te beroven en niet zelden ook de andere groepsleden te belazeren door 's nacht weg te vluchten met hun deel van de buit. De jongeren die deel uitmaakten van de gevreesde roversbenden, die strooptochten op het platteland hielden en niet terugdeinsden voor moord of brandstichting,

<sup>44</sup> SAB, reeks 192, 1 (1490-1537), f° 50v-51; ARA, *Rk.*, 13783, f° 75.

<sup>45</sup> SAB, reeks 192, 1 (1490-1537), f° 65v; ARA, *Rk.*, 13783, f° 95v.

<sup>46</sup> Zoals blijkt uit de leercontracten tussen (de families van) de leerjongens en hun meesters. Zie Peter Stabel, 'Apprentices and the City'.

<sup>47</sup> Fernand Vanhemelryck, *De criminaliteit in de ammanie van Brussel*, p. 322.

<sup>48</sup> ARA, *Rk.*, 13687, f° 11v-12.



hadden duidelijk een ouder leeftijdsprofiel dan degenen die eenvoudige diefstal zonder geweld pleegden (zie tabellen 3 en 4).

## 6.2. Jongeren en geweld

Jongeren werden dan wel minder vaak voor geweldsdelicten vervolgd dan volwassenen, dit betekende echter niet dat jongeren ook minder gewelddadig waren. Waar verbale en fysieke agressie door volwassenen in de meeste gevallen beperkt bleef tot symbolische confrontaties, escaleerde ze bij jongeren vaker tot messentrekkerij, verwonding, doodslag en moord. Jonge geweldplegers maakten zich in 40 % van de gevallen schuldig aan één van deze zwaardere delicten, die volgens het gewoonterecht bestraft werden met een boete van 60 pond parisis (240 daglonen), verbanning uit Vlaanderen of onthoofding (zie tabel 7). Onder de daders met een 'volwassen' voornaamsvorm bedroeg dit aandeel maar 29 %.<sup>49</sup>

TABEL 7. Frequentieverdeling van de verschillende soorten geweldsdelicten binnen elke leeftijdsklasse van mannelijke daders (Brugge, 1385-1550)

Geweldsdelicten	Voornaamsvormen daders (%)				
	Dim (1)	Afg/Kort (2)	Vol (3)	Jongere <i>n</i> (1+2)	Totaal (1+2+3)
Fysiek geweld (niet gespecific.)	41,8	44,6	52,9	43,1	51,3
Slagen	16,0	16,4	15,4	16,2	15,5
Bedreiging met wapen	20,1	15,0	14,9	17,7	15,3
Verwonding	10,2	13,2	8,3	11,6	8,8
Doodslag (of medeplichtigheid)	8,4	6,9	4,6	7,7	5,0
Huisvredebreuk	1,6	0,7	1,3	1,2	1,2
Verbaal geweld, eerroof	1,0	0,5	1,3	0,8	1,2
Zelfmoord	0,8	0,5	1,1	0,7	1,1
Moord (of poging tot)	1,2	2,9	0,6	2,0	0,8
Seksueel geweld	0,6	0,5	0,7	0,6	0,6
Totaal	101,8 (N = 488)	101,2 (N = 408)	101,1 (N = 5114)	101,6 (N = 896)	101,1 (N = 6010)

De meeste dodelijke slachtoffers vielen niet door moord met voorbedachte rade maar door de (slecht verzorging van) verwondingen, die opgelopen waren tijdens spontane of geregelde vechtpartijen. De aanleiding tot deze vechtpartijen was gauw gevonden, zo lijkt het. Een banale herbergruzie of een woordenwisseling op straat waren voldoende om de gemoederen danig te verhitten zodat er rake klappen uitgedeeld werden en doden vielen. Maar deze gewelddadige confrontaties waren doorgaans geen ongecontroleerde ontladingen van pure fysieke agressie. Meestal waren het reacties op verbale provocaties, die direct raakten aan het individuele of collectieve eergevoel van de familie, het ambacht of de leeftijdsgroep, en daarom beantwoord moesten worden door middel van het etaleren van verbale of fysieke kracht.<sup>50</sup> Seksuele toespelingen - vrouwen waren 'hoeren' en mannen 'hoerenzonen' of 'buggers', dit wil zeggen, sodemieters - raakten gemakkelijk de gevoelige snaar en er was geen erger verwijt dan dat je

<sup>49</sup> Benoît Garnot, 'La perception des délinquants en France du XIVE au XIXe siècle', *Revue Historique*, (1996), 600, p. 352 en Nicole Gonthier, *Cris de haine et rites d'unité. La violence dans les villes, XIIIe-XVIe siècle*, Turnhout, 1992, p. 47, sluiten zich, wat Frankrijk betreft, bij deze visie aan. Claude Gauvard, *De grâce especial*, pp. 364-365, stelde daarentegen vast dat de supplianten van genadebrieven die doodslag hadden gepleegd, ongeveer gelijk verspreid waren over alle leeftijdsklassen van 20 tot 60 jaar.

<sup>50</sup> Vlg. Robert Muchembled, *La violence au village*, pp. 43-45.

neukte met je moeder. Wanneer Hannekin Meytin in 1489 woorden kreeg met Gillis van der Weyne aan een Brugse stadspoort,

et ledit Gillis dist audit Hannekin qu'il alast chevauchier sa mere, il ce eschauffa de sang tellement qu'il prins sa dagghe et donna audit Gillis ungne playe en son droicte coste de son ventre, de laquelle playe ledit Gillis dedens trois ou quatre jours apres vingt de vie a trespas. [deze hem zei 'Ga je moeder maar berijden!', werd hij zo woedend dat hij zijn dolk trok en Gillis een wonde toebracht in de rechterzijde van zijn buik, waaraan hij drie of vier dagen later bezweek].<sup>51</sup>

In de cultuurhistorische studies van Johan Huizinga (*Herfstij der Middeleeuwen*) en Norbert Elias (*Über den Prozess der Zivilisation*) werd deze onstuimigheid verklaard door de 'zeer directe manier [waarop] de middeleeuwers uiting gaven aan heftige gevoelens' en door hun 'emotionaliteit', die aanleiding gaf tot bruuske stemmingswisselingen. Hiermee doelden de auteurs niet zozeer op een soort primitivisme dat het gedrag en het maatschappelijk ontwikkelingsstadium van de middeleeuwen zou karakteriseren. Emotionaliteit had voor Huizinga en Elias veeleer de positieve bijklank van kinderlijke onschuld, naïviteit en intense beleving van het leven.<sup>52</sup> Maar doorheen de typering van dat emotioneel gedrag van de middeleeuwers klonk ook wel twijfel aan hun rationeel beoordelingsvermogen en hun capaciteit tot zelfbeheersing. Hierin vergisten Huizinga en Elias zich wellicht. De inzet van geweld gebeurde inderdaad soms impulsief en onvoorzien, maar vaak ook berekend en doelbewust, en meestal in een complexe combinatie van beide.

Als jonge ambachtsgezellen elkaar 's avonds in één van de vele drinkgelegenheden in de stad rond een pint bier of een kroes wijn vonden, nam met de stijgende alcoholconsumptie ook de luidruchtigheid, de impulsiviteit en de agressie toe. Verbale provocaties (*'grandez, villaines paroles'*) konden in deze omstandigheden niet onbeantwoord blijven zonder gezichtsverlies te lijden. De verdediging van de individuele en collectieve eer - het symbolisch kapitaal bij uitstek van jongeren - waren op momenten als deze cruciaal om de status binnen de groep te behouden of aanzien te winnen, wat een permanente opgave was. Het waren daarom ideale gelegenheden om durf, behendigheid en lichaamskracht te tonen. Gemeenschappelijk beleefde situaties van angst en stress versterkten daarenboven de groepscohesie, zodat de vechtpartijen op die manier een identiteitsopbouwende functie kregen. Door hun deelname aan dit rituele machtsvertoon conformeerden de aanwezige, jonge ambachtsgezellen zich in meerdere of mindere mate aan een eermodel dat als typisch mannelijk gold - of beter nog, als karakteristiek voor de leeftijdsgroep van de jonge, huwbare mannen, die nog geen familiale of professionele verantwoordelijkheden hadden.<sup>53</sup> In die zin was geweld geen marginaal verschijnsel in de middeleeuwse samenleving, maar maakte het, binnen bepaalde limieten tenminste, onderdeel uit van de sociale integratiemechanismen. De tactiek bestond erin het geweld op een gedoseerde wijze op te voeren, om het tijdig weer af te breken wanneer het statement gemaakt of het beoogde effect bekomen was. Door gebrek aan ervaring in de omgang met (getemperd) geweld als gedragsregulerend middel en door de gevaarlijke cocktail van jeugdige branie, dronkenschap en seksuele frustraties kon het

---

<sup>51</sup> ARA, Rk., 13781, f° 93.

<sup>52</sup> Norbert Elias, *Über den Prozess der Zivilisation*, pp. 276-277; Johan Huizinga, *Herfstij der middeleeuwen. Studie over levens- en gedachtenvormen der veertiende en vijftiende eeuw in Frankrijk en de Nederlanden. Bezorging tekst en illustraties Anton van der Lem*, Amsterdam, 1997 (oorspr. 1919), pp. 13-33. Vgl. Peter Schuster, *Der gelobte Frieden. Täter, Opfer und Herrschaft im spätmittelalterlichen Konstanz*, Konstanz, 1995, pp. 96 sq.; Valentin Groebner, 'Der verletzte Körper und die Stadt. Wahrnehmung, Regelung und Verrechnung physischer Gewalt in Nürnberg am Ende des 15. Jahrhunderts', in Alf Lüdtke & Thomas Linderberger (eds.), *Physische Gewalt*, Frankfurt a.M., 1995.

<sup>53</sup> Martin Dinges, 'Ehre und Geschlecht in der Frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen', in Sibylle Backmann, Hans-Jörg Künast, Sabine Ullmann & B. A. Tlusty (eds.), *Ehrkonzepte in der Frühen Neuzeit*, Berlin, 1998, pp. 123-147 (over de ambachtsgezellen, pp. 125-129)

geweld echter op een ongecontroleerd moment uit de hand lopen om op noodlottige wijze te eindigen in een onbesuisde doodslag.

Uiteraard werd doodslag niet altijd per ongeluk gepleegd. Bloedige afrekeningen en vergeldingsacties tussen vijandige clans waren in de 14<sup>de</sup>- en 15<sup>de</sup>-eeuwse steden nog steeds aan de orde van de dag, ondanks de juridische en infra-juridische conflictbeheersingsmethoden die in de voorafgaande eeuwen ontwikkeld waren in het kader van de stadsvrede, de herhaalde afkondigingen van stedelijke verordeningen inzake verboden wapendracht en het repressief optreden van de stedelijke autoriteiten en de vorstelijke ambtenaren. Vetevoering en private wraakneming, geïnspireerd door familiale solidariteiten, bedreigden het leven van elke partijgenoot van de geweldpleger als de geleden schade niet behoorlijk vergoed was (het zogenaamde 'weergeld') en de partijen hierdoor niet verzoend waren.<sup>54</sup> Zo doodden Willekin de Scoten en zijn neef Clais Baerd in 1386 Clais Slove "*pour anchienez gherez et debat*" [wegens vroegere vetes en ruzies], waarbij Slove een neef van hen beiden gedood had "*et onquez nelle vult amender*" [en heeft daar nooit een schadevergoeding willen voor betalen].<sup>55</sup> Hoewel jongeren niet méér dan volwassenen vervolgd werden wegens het onveilig maken van de stad met 'moorddadige' wapens en versterking van de publieke orde in het algemeen (zie tabel 1), vloeide er vaker bloed tijdens hun gewapende confrontaties. Deze laatste vonden vaak plaats 'bij nacht en ontij', zoals die avond in de maand maart van 1475 of 1476, wanneer twee groepjes van drie kerels elkaar rendez-vous gegeven hadden aan de stadswallen in de buurt van de Kruispoort, waar ze,

pourvez d'obregions, javelines, bastons cartelez et longues espees (...) et illec assez du fait proavisé attendans et guettans l'un l'autre troix d'un costé et trois d'autre et eulz ensemble ont illec perpetré entre eulz tel rumeur et combateryes que tout le peuple estant la entour estoient en grant rumeur, distourbance et moult esmeus, et tellement que l'un de leur compaignie estoit tant et si griefment navré qu'il estoit en dangier d'aller de vie a trespas, comme veritablement il est depuis devenu." [voorzien van maliënkolders, lansen, bewerkte stokken en zwaarden, elkaar volgens afspraak opwachtten met drie man aan elke zijde en daar zo'n tumultueus gevecht hielden, dat de hele gebuurte er danig door opgeschud was, zodanig dat één van de zes dodelijk gewond geraakte en nadien ook effectief gestorven is.]<sup>56</sup>

Typisch aan deze gewelddadige confrontaties, of ze nu spontaan ontstonden of in onderlinge afspraak georganiseerd en terdege voorbereid werden, was de onduidelijke rolverdeling tussen de deelnemers in categorieën van daders en slachtoffers. Al wie betrokken raakte in het brutale spel van uitdagen, riposteren, dreigen en chargeren, maakte kans in de klappen te delen. Wie dan uiteindelijk het onderspit moest delven, hing uiteraard af van de bedrevenheid in het hanteren of ontwijken van wapens, maar was in grote mate ook afhankelijk van het toeval - de verkeerde persoon op het verkeerde moment op de verkeerde plaats. Dit is overigens geen typisch verschijnsel van de laatmiddeleeuwse samenleving. Ook in de 20<sup>ste</sup> eeuw merkten criminologen op dat jongerengeweld door een grote mate van interactie tussen 'aanvaller' en 'verdediger' gekenmerkt werd, waarbij de agressor, die het geweld in gang steekt, opdraait als het uiteindelijke slachtoffer. Dit fenomeen werd door Hans von Hentig bedacht met de term '*victim-precipitated violence*' - een concept dat verder ontwikkeld werd door Marvin Wolfgang en David Abrahamsen en relevant gebleken is voor de analyse van jongerengeweld en het beantwoorden van de vraag waarom jongeren een verhoogde kans hebben om het slachtoffer te worden van dodelijk geweld.<sup>57</sup>

<sup>54</sup> Vgl. over de vete en de beperkingen van de vete in Vlaanderen Raoul C. van Caenegem, *Strafrecht*, pp. 230-310. Een geromantiseerd verhaal, gebaseerd op echt gebeurde feiten, over de escalatie van geweldpleging en doodslag door de vete tussen twee facties in Gent rond 1300 is Wim Blockmans, *Een middeleeuwse vendetta: Gent 1300*, Houten, 1987. Vgl. Edward Muir, *Mad blood stirring. Vendetta and factions in Friuli during the Renaissance*, Baltimore, 1993.

<sup>55</sup> ARA, *Rk.*, 13675, 4<sup>de</sup> katern, f<sup>o</sup> 9.

<sup>56</sup> ARA, *Rk.*, 13780, f<sup>o</sup> 47v en 65.

<sup>57</sup> Hans von Hentig, *The Criminal and His Victim*, New Haven, 1948, pp. 383-385; Marvin E. Wolfgang, 'Victim-Precipitated Criminal Homicide', *Journal of Criminal Law and Criminology*, 48 (1957) 1; David Abrahamsen, *The*

Dit laatste was ook in het laatmiddeleeuwse Brugge een reëel fenomeen was, kan geïllustreerd worden aan de hand van tabel 8. Uit deze cijfers blijkt niet alleen dat het aantal jonge geweldplegers en het aandeel jonge slachtoffers van geweld perfect met elkaar in evenwicht waren (min. 15 %), maar ook dat dit voor elk specifiek soort geweldsdelict afzonderlijk het geval was. Geweldsdelicten met een jong dadersprofiel hadden dus ook een jong slachtofferprofiel, en omgekeerd. Als jongeren dubbel zo goed vertegenwoordigd waren onder de daders van doodslag en moord als onder de daders van licht fysiek geweld, dan gold hetzelfde voor hun aandeel in de slachtoffers. Dit suggereert dat het jongerengeweld in grote mate beperkt bleef binnen de eigen leeftijdsgroep en dat gewelddadige generatieconflicten tussen adolescenten en volwassenen veeleer tot de uitzonderingen behoorden. Als we de voornaamsvormen van daders en slachtoffers met elkaar kruisen (zie tabel 9), stellen we inderdaad vast dat de slachtoffers van jonge geweldplegers vaak in de eigen leeftijdsklasse terug te vinden waren (min. 30 %), terwijl de slachtoffers van volwassen daders minder frequent jongeren waren (min. 13 %). Het is dan ook begrijpelijk dat juist de momenten van intense sociabiliteit onder jongeren, zoals de avondlijke kroegentochten en bordeelbezoeken, als een katalysator werkten voor het uitbarsten (en uit de hand lopen) van geweld.

TABEL 8. *Betrokkenheid van (mannelijke) jongeren bij fysiek geweld (Brugge, 1385-1550)*

Soorten geweldsdelicten	Daders		Slachtoffers	
	N	% Jongere n	N	% Jongere n
Doodslag, moord	349	23,9	197	20,8
Verwonding	533	20,8	423	18,4
Bedreiging met wapen	921	18,4	777	19,2
Slagen	935	19,2	582	18,7
Fysiek geweld (ander of niet gespecificeerd)	3093	12,5	2071	11,6
Totaal	5813	15,1	4050	15,3

TABEL 9. *Frequentieverdeling van de voornaamsvormen van de (mannelijke) daders van fysiek geweld volgens de voornaamsvorm van de slachtoffers (Brugge, 1385-1550)*

Voornaamsvormen slachtoffers	Voornaamsvormen daders (%) (*)			
	Dim (1)	Afg/Kort (2)	Jongeren (1+2)	Vol
Dim (1)	18,7	13,8	16,5	7,4
Afg/Kort (2)	13,0	15,4	14,1	5,9
Jongeren (1+2)	30,9	28,2	29,7	13,1
Vol	72,5	74,4	73,3	88,4
Totaal	100,0 (N=385)	100,0 (N=305)	100,0 (N=690)	100,0 (N=3892)

(\*) Daders met de (boven) vermelde voornaamsvorm waarvan het slachtoffer (als er maar één is) of ten minste één van de slachtoffers (als er meerdere zijn) de (in linkerkolom) vermelde voornaamsvorm heeft.

Opmerkelijk is de vaststelling dat seksueel geweld in de grootstad zeker niet het apanage was van bronstige jonge kerels. Het aandeel aanranders en verkrachters was even groot onder de jonge daders als onder de volwassenen (0,6 % van de geweldsdelicten, zie tabel 7). 'Even klein' is wellicht een betere formulering, want het zeer lage aantal vervolgingen (39 gevallen, waarvan 5 met een jonge vader, voor een periode van 165 jaar) suggereert een enorme onderrapportering van seksueel

*Murdering Mind*, New York, 1973, p. 35; Lewis Yablonsky & Martin R. Haskell, *Juvenile delinquency*, New York, 1988 (4<sup>de</sup> editie), p. 215.

geweld en maant dus aan tot voorzichtigheid bij de interpretatie van de schaarse gegevens.<sup>58</sup> De algemeen gangbare opvatting, die vooral door Franse en Italiaanse historici ondersteund wordt, dat individuele en groepsverkrachtingen vooral het werk waren van seksueel gefrustreerde, huwbare ambachtsgezellen, al dan niet aangesloten bij jongerenbendes, verdient niettemin nuancering.<sup>59</sup> Het relaas over de jonge Atrechtse saaiwerker Mahouce le Maire, die in 1494 onthoofd werd in Brugge wegens zijn medeplichtigheid bij de brutale verkrachting van een meisje, past dan wél in dit beeld, maar hoe representatief een dergelijke casus kan zijn, is onzeker.<sup>60</sup> Nadat Mahouce le Maire samen met twee kompanen een tijdje gevangen gezeten had wegens het afranselen van enkele '*vraukins van den wilden levne*' [prostitutees], werden de drie vrijgelaten, '*compassie hebbend up huerlieder jonchede ende up hope dat zij hemlieden van gheliken wachten zouden*'. Dit bleek ijdele hoop, want ze trokken meteen naar de rosse buurt, waar ze, vergezeld van nog twee andere gezellen, een '*vraukine*' die voor haar deur zat met geweld meenamen naar een beruchte herberg

daer zij hemlieden zeer rudelic ende oneerbaeric hadden, smitende ende slaende met huerlieder messen up de tafelen, worpende de kannen jeghens den weech ende d'een van hemlieden zijn vrijne makende [urineerde] in een glas dat ghevende der weerdinne van den huuse te drinkene, die 't uut vreesen ende om de maniere die zij hemlieden zach hebben niet laten en durste.

Wanneer ze genoeg gedronken hadden, sloegen ze de jonge vrouw bont en blauw en sleurden haar mee naar de stadsgrachten, waar ze haar bij wijze van spel telkens opnieuw in het water wierpen. Omdat ze '*zere deerlic ende compasselic*' de heilige Barbara aanriep, staakten ze hun spelletje en besloten ze te tossen om uit te maken wie van hen haar '*hebben ende beseghen zoude*'. Het lot viel op één van Mahouces kameraden, die zijn buit meenam achter een hoop korenschoven en, terwijl de anderen op uitkijk stonden, '*zijn vulen, quaden wille met huer vulbrochte*'.

TABEL 10. Frequentieverdeling van de slachtoffers van geweld door mannen volgens het geslacht van het slachtoffer en de leeftijdsklasse van de daders (Brugge, 1385-1550)

Voornaamsvor men mannelijke daders	Geslacht slachtoffers (*)				Mannen en/of vrouwen	
	Mannen	Vrouwen				
Dim (1)	393	86,0%	68	14,9%	457	100,9%
Afg/Kort (2)	307	82,7%	67	18,1%	371	100,8%
Jongeren (1+2)	700	84,5%	135	16,3%	828	100,8%
Vol	3963	85,2%	742	16,0%	4652	101,1%

<sup>58</sup> Slachtoffers en hun families dienden geen klacht omdat ze bang waren voor de publieke schande of voor represailles vanwege de dader. Deze angst was vaak niet onterecht. Victor Dullart, wiens dochter met loze huwelijksbeloften ontmaagd was geworden door Jacob Gimps, moest rennen voor zijn leven toen, in 1456, de dader samen met twee medeplichtigen wraak wilde nemen voor zijn veroordeling door de officialiteit van Doornik, '*faisant tout leur povoir pour le grever de sa vie*' (ARA, Rk., nr. 13776, f° 97.)

<sup>59</sup> Claude Gauvard, *De grâce especial*, pp. 364-365, constateert dat 8 % van de twintigers die een remissiebrief krijgen, daders van verkrachtingen zijn, terwijl dit van de groep dertigers en veertigers maar 5 % en van de vijftigers niemand. De cijfers voor het 15<sup>de</sup>-eeuwse Dijon spreken echter meer tot de verbeelding: 85 % van de verkrachters waren '*jeunes filz*' en huwbare gezellen, waarvan de helft tussen 18 en 24 jaar oud was. Zie Jacques Rossiaud, 'Prostitution, jeunesse et société dans les villes du Sud-Est au XVe siècle', *Annales. Economies, Sociétés, Civilisations*, 31 (1976), 2, pp. 289-325. Over de gewelddadige (aristocratische) jeugd in de Italiaanse steden (voornamelijk Venetië), zie Guido Ruggiero, *The boundaries of Eros. Sex crime and sexuality in Renaissance Venice*, New York-Oxford, 1985; Elisabeth Crouzet-Pavan, 'A flower of evil: young men in medieval Italy', in Giovanni Levi & Jean-Claude Schmitt (eds.), *A history of young people in the west. Volume One: Ancient and medieval rites of passage*, Cambridge (Mass.) - Londen, 1997, pp. 173-221.

<sup>60</sup> SAB, reeks 192, nr. 1 (Verluydboek 1490-1537), f° 13v-14; ARA, Rk., 13782, f° 69.

Maar ook *fysiek* geweld tegen vrouwen was - opnieuw in tegenstelling tot wat andere studies lijken uit te wijzen - niet het geprivilegieerde domein van jonge gezellen.<sup>61</sup> Vrouwen waren weliswaar iets vaker het doelwit van fysieke geweldpleging door jonge twintigers (18 % van de daders met een afgeleide of verkorte naamsvariant) dan door tieners (15 % van de daders met een naam in de diminutief) of daders met 'volwassen' naam (16 %), maar de verschillen tussen de leeftijdsgroepen waren toch erg beperkt (Tabel 10).

## 7. Epiloog

In het laatmiddeleeuwse Brugge was het aandeel jonge delinquenten dat terechtgesteld werd meer dan dubbel zo hoog als het aandeel dat een compositie of boete betaalde (29 tegenover 13 % in de periode 1385-1550). In kleinere steden en plattelandsgebieden met een jongere bevolking, zoals de stad en de kasselrij Kortrijk, was het verschil in bestraffing tussen jonge daders en volwassen daders minder groot (45 tegenover 38 % in de periode 1460-1495), maar het verschil bleef er wel.<sup>62</sup> We kunnen dit verschil in de repressie van jonge en volwassen daders gedeeltelijk verklaren door het specifieke criminaliteitspatroon van jongeren. Jongeren werden immers vaker dan volwassenen vervolgd voor criminele delicten, strafbaar met een lichaamsstraf of de doodstraf. Hiertoe behoorden, behalve diefstal, roof, moord en doodslag, ook rebellie en sodomie. Met deze laatste term werd elke vorm van 'tegennatuurlijk' - dit wil zeggen, niet op de procreatie gericht - seksueel gedrag aangeduid. In de praktijk werden vooral mannelijke homoseksuelen gevisieerd. Rebellie en sodomie hadden met elkaar gemeen dat beide delicten geassocieerd werden met majesteitsschennis en beide ook typische 'jeugdzonden' waren, die door de autoriteiten echter zwaar aangerekend werden.<sup>63</sup> In de laatste decennia van de 15<sup>de</sup> eeuw werden aan het lijstje met criminele delicten ook landloperij en bedelarij toegevoegd, die vanaf dat moment systematisch bestraft werden met geseling en verbanning. Onder de daders van dit nieuwe misdrijf vinden we opnieuw een flink aantal jongeren. Kortom, als Huizina's karakterschets van de late Middeleeuwen als 'de bedwelmende bloeitijd van pijnlijke gerechtigheid en justitiële wreedheid' door de tijdgenoten inderdaad zo beleefd werd,<sup>64</sup> dan vooral door de jongeren. Dit wordt nog eens ten overvloede bewezen door het feit dat ook het aandeel jonge daders van banbreuk (die terugkomen naar de stad of binnen het land voor het verstrijken van hun verbanningstermijn) erg hoog lag (40 % jongeren, zie tabel 2), wat aangaf dat het aandeel verbannen jongeren navenant moet geweest zijn.<sup>65</sup>

De gevaarlijke drang tot het plegen van criminele delicten is uiteraard geen bevredigende verklaring voor het feit dat jongeren zoveel vaker als volwassenen op het schavot of aan de galg eindigden of in het beste geval gezeseld werden. De vraag moet immers gesteld worden of het toeval is dat het juist de typische jeugddelicten zijn, die bestraft werden met openbare, exemplarisch bedoelde schandstraffen, lichaamsstraffen of de doodstraf. Als we de repressie van de jongerencriminaliteit van nabij bestuderen - waarvoor hier jammer genoeg de plaats ontbreekt -, kunnen we immers vaststellen dat de door rechtsgeleerden en vervolgingsambtenaren beleden clementie voor jonge daders, in werkelijkheid vaak blijft steken in retoriek, en dat jongeren voor een zelfde soor delict, zoals diefstal, doorgaans zelfs zwaarder (lichamelijk) gestraft worden dan volwassenen. Hun veelal beperkte financiële mogelijkheden om het met de baljuw op een

---

<sup>61</sup> Dit werd wél vastgesteld voor Frankrijk, waar de leeftijdsgroep van de min-dertigers veel meer betrokken was bij fysiek geweld tegen vrouwen dan de oudere leeftijdsklassen van mannen. Zie Claude Gauvard, *De grâce especial*, p. 366.

<sup>62</sup> Bronnen voor Kortrijk: rekeningen van de baljuw (ARA, *Rk.*,13818-13820).

<sup>63</sup> Marc Boone, 'State power and illicit sexuality: the persecution of sodomy in late medieval Bruges', *Journal of Medieval History*, 22 (1996g), 2, pp. 135-153.

<sup>64</sup> Johan Huizinga, *Herfsttij der middeleeuwen*, pp. 13-33.

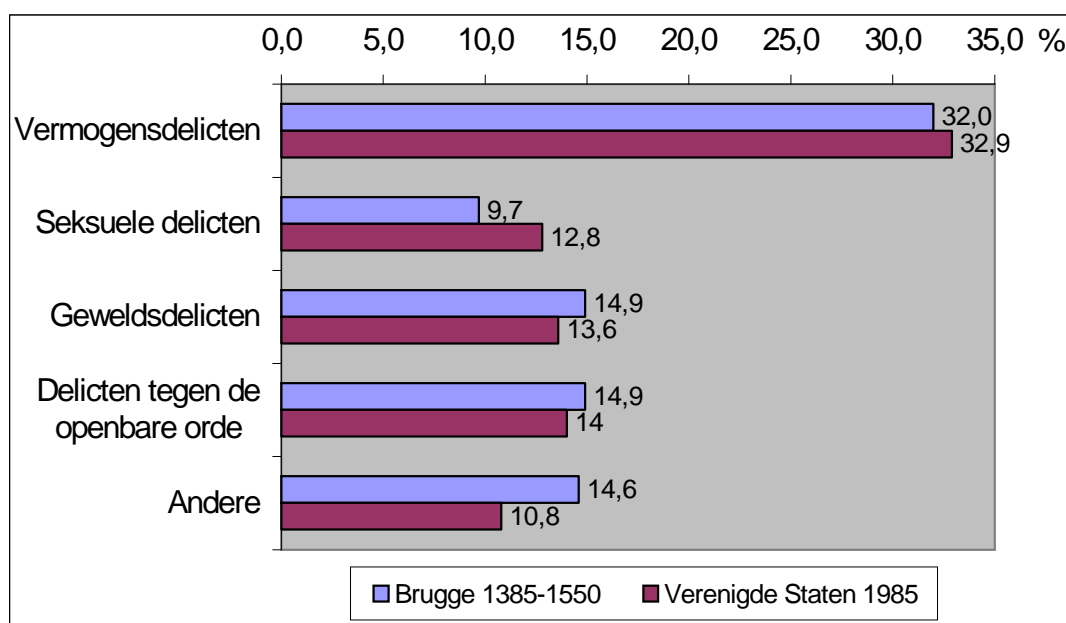
<sup>65</sup> Er is geen ballingenregister van de stad Brugge bewaard gebleven, hoewel zo'n register zeker bestaan moet hebben (het bestaan ervan wordt bevestigd in andere bronnen). Gegevens in verband met het aantal verbanningen kunnen dus enkel onrechtstreeks verzameld worden, bijvoorbeeld via de veroordelingen wegens banbreuk.

akkoordje te kunnen gooien, kunnen de vraag naar het waarom van deze nogal cynische strafpolitiek natuurlijk gedeeltelijk beantwoorden.

Wat het crimineel gedrag van jongeren zelf betreft, levert het casuonderzoek voor één stad (Brugge), gebaseerd op hoofdzakelijk één bronnenreeks (de rekeningen van de Brugse schout), uiteraard een partieel beeld op van het criminaliteitspatroon van jongeren in de laatmiddeleeuwse samenleving. Het onderzoeksdomein geografisch uitbreiden naar andere (kleine) steden en rurale gebieden zou dit beeld kunnen vervolledigen. Het vergelijken van de criminaliteitscijfers van de handelsmetropool Brugge met bijvoorbeeld deze van een middelgrote linnenindustriestad als Kortrijk of de omliggende marktstadjes en dorpen, laat toe het observatiepatroon nog verder te diversifiëren en te verfijnen (wat onder meer de vaststelling zou opleveren dat geweldsdelicten, en ook seksuele geweldsdelicten, prominenter aanwezig waren in kleine stadjes en rurale gebieden dan in de grootstad).

De archieven van de laatmiddeleeuwse repressie kunnen ook in een breder historisch perspectief geplaatst worden. De vergelijking van de misdadcijfers van de 15<sup>de</sup>-eeuwse handelsmetropool Brugge met deze van een verstedelijkt en welvarend land op het einde van de 20<sup>ste</sup> eeuw zoals de Verenigde Staten ligt dan misschien niet meteen voor de hand, het leidt wel tot verrassende resultaten. Hoewel de rapportering van geweldsdelicten in verhouding tot het bevolkingsaantal toegenomen is met een factor 1,5 en deze van vermogensdelicten met een factor 50, lijkt het aandeel jonge daders per type delict opvallende constanten te vertonen (zie figuur 4).<sup>66</sup> Uiteraard berust één en ander op toeval en dekt de middeleeuwse wimpel nooit helemaal de hedendaagse lading, maar het gegeven biedt wel een boeiend aanknopingspunt voor criminologen en criminaliteitshistorici met zin voor een comparatief avontuur.

FIGUUR 4. Vergelijking van het jongerenaandeel in de diverse types delicten in het laatmiddeleeuwse Brugge (1385-1550) en de Verenigde Staten in 1985.



Bronnen: Rekeningen van de schout van Brugge, 1385-1550 (ARA, *Rk.*, 13675-13689 en 13769-13784) ; Crime in the United States 1985 (Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1985)

<sup>66</sup> Cijfers gepubliceerd in Lewis Yablonsky & Martin R. Haskell, *Juvenile delinquency*, pp. 18-19.